

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(497.4Ravne na Koroškem)"18"

Prejeto: 29. 5. 2008

Karla Oder

mag., muzejska svetovalka, Koroški pokrajinski muzej,
Koroška cesta 14, SI-2390 Ravne na Koroškem
e-pošta: karla.oder@guest.arnes.si

Ravne na Koroškem v 19. stoletju

IZVLEČEK

Sodobno mesto Ravne na Koroškem se je razvilo iz srednjeveškega trga Gutenstein, obdanega z dvorci Streiteben (Ravne), Javornik in Dobja vas. V trgu so delovali številni obrtniki, združeni v obrtni ceh, ki je bil ustanovljen leta 1749. Z razvojem železarne se je večalo število prebivalcev in tovarna je za svoje zaposlene gradila večstanovanjske hiše. Fužine Streiteben ob reki Meži v bližini Guštanja so grofje Thurni, ki so svoje premoženje vlagali v razvoj neagrarnega gospodarstva, že na začetku 19. stoletja razvili v železarno in jo sredi stoletja posodobil v pudlarino in valjarno. Po dveh desetletjih so uvedli izdelovanje talilnega jekla in leta 1881 taljenje ali kuhanje jekla v Siemens-Martinovi peči ter postavili temelje sodobni jeklarski industriji na Ravnah na Koroškem. Skozi industrijsko najrazvitejše območje v 19. stoletju so leta 1863 zgradili še železnico Celovec-Maribor, ki je prinesla nove spremembe v gospodarstvo in življenje ljudi.

KLJUČNE BESEDE

Koroška, Mežiška dolina, Ravne na Koroškem, grofje Thurn, zgodovina, 19. stoletje, gradovi, gospodarski razvoj, železarstvo, obrti

SUMMARY

RAVNE NA KOROŠKEM IN THE 19TH CENTURY

The modern town of Ravne na Koroškem has developed from the medieval borough Gutenstein, surrounded with mansions Streiteben (Ravne), Javornik and Dobja vas. Several tradesmen worked in the borough, associated in a craft-guild, which was founded in the year 1749. With the development of the railway the number of inhabitants increased, and the factory built blocks of flats for their employees. The Thurn counts who invested their means into the development of non-agrarian economy, transformed in the beginning of the 19th century the Streiteben iron foundry along the river Meža near Guštanj into ironworks and in the middle of the century modernised into a puddling and rolling mill. After two decades they introduced the production of smelting steel, and in the year 1881 smelting or cooking of steel in the Siemens-Martin furnace and thus set foundations to modern steel industry in Ravne na Koroškem. Across the industrially most developed region of the 19th century, the railway Celovec-Maribor was built in 1863, which brought new changes in the economy and life of people.

KEY WORDS

Carinthia, Mežiška dolina, Ravne na Koroškem, Thurn counts, history, 19th century, castles, economic development, ironworks industry, crafts

Uvod

Ravne na Koroškem so sodobno mesto, ki se je razvilo iz srednjeveškega trga Gutenstein. Leta 1952 so trgu dodelili status mesta in ga preimenovali v Ravne na Koroškem. Ime Gutenstein je listinsko prvič izpričano leta 1248 in izhaja iz rodbinskega imena Ortskih ministerialov. Kot trg Gutenstein se izrecno omenja že leta 1361,¹ njegova prva upodobitev je objavljena v Slavi nadvojvodine Koroške.² Na njej so vidni gradova Javornik in Grünfels, cerkev sv. Egidija in trg z nizom pritličnih stavb, ki ga zaokrožuje nadstropna stavba, v franciscejskem katastru označena kot Amthaus, v lasti Uršule Sajovic.³ Sicer pa je v trgu v 18. stoletju stalo "nekaj trdno grajenih meščanskih hiš s podružnično cerkvijo in kapelico sv. Antona, ki sta tudi zidani".⁴

Začetek 19. stoletja je zaznamovan z vojno proti Napoleonu in nastankom Ilirskeih provinc. Sledil je čas uvajanja pridobitev industrijske revolucije, ki se je širila z angleškega otoka in so jih začeli na evropski celini "v širšem obsegu uvajati šele v 20. in 30. letih 19. stoletja, ko so bile premagane posledice vojn s Francozi in splošne gospodarske depresije, ki je tem vojnam sledila".⁵ Tako je obdobje gospodarske konjunkture tudi v Avstriji nastopilo po letu 1830, ko je že bil na razpolago najnujnejši kapital za investicije v proizvodnji in prometu, kar je vplivalo na pospešen razvoj industrije. *Nastajal je sloj podjetnikov, v katerem so bili le manj zastopani obrtniki in rokodelci, več je bilo posestnikov in trgovcev in presenetljivo veliko graščinskih upraviteljev.*⁶

V lastniški strukturi Koroškega železarstva je v 19. stoletju prevladovalo plemstvo, katerega kapital je v velikem delu izviralo iz zemljiških gospostev (Henckel-Donnersmarck, Thurn-Valsassina) in v manjšem delu od trgovcev z železom (Egger, Christalnigg). Vodilno vlogo v procesu industrializacije je imela Anglija. Od tam izvirajo tudi Rosthorni, rodbina, ki je v začetku 19. stoletja na Koroškem narekovala takt in tempo razvoju jeklarske industrije. V letu 1765 je bil Mathäus Rosthorn (1721–1805), "Obermeister" tovarne gumbov v Londonu pozvan na Dunaj, da tam postavi tak obrat. Leta 1790 so Rosthorne povzdignili v plemiče. Tovarna gumbov je obratovala v Fahrafeldu, njegovi sinovi so leta 1817 v Oedu postavili valjarno medenine. Na Prevaljah so August, Franz in Mathäus najprej postavili cinkarno. Kmalu se je njihov koncern razšel in investirali so v razvijajočo železarsko industrijo. V letu 1825 so prevzeli erar Labotske

rudarske posesti (*Lavanttaler Montanbesitz*) in v letih 1833/35 na Prevaljah uredili najpomembnejšo pudlarino in valjarno Koroške. Leta 1832 so ustanovili Wolfsberško železarsko družbo, "*Wolfsberger Eisenwerksgesellschaft*", iz katere so izstopili leta 1837 in obdržali le Prevalje.⁷

Pudlarna je kot druga v habsburški monarhiji že leta 1835 začela s proizvodnjo pudlanega jekla. Njeni lastniki so se dobro poučili o najsodobnejši tehnologiji v metalurgiji in v celinski Evropi uvedli takrat najsodobnejše peči – pudlovke. Pri tem so načrtovali možnost uporabe premoga iz bližnjega nahajališča na Lešah.⁸

Pudlovko je leta 1784 v Angliji iznašel Henry Cort, njena uporaba je v 19. stoletju predstavljala prehod v moderno jeklarsko industrijo. Prvo pudlarno in valjarno je Rosthorn leta 1830 postavil v Frantschachu na Koroškem, kjer so kot kurivo še uporabljali drva, že nekaj let prej pa je obratovala tudi v Vítkovicah na Moravskem.⁹

Pomembno prelomnico v zgodovini metalurgije predstavlja uporaba rjavega premoga pri taljenju surovega železa. Na Prevaljah so pod vodstvom Augusta Rosthorna in Josepha Schlegla, ki je bil pred tem direktor železarne v Frantschachu, s spremembami konstrukcije peči iznašli način uporabe rjavega premoga. Ta dosežek v kurilni tehniki je bil izjemnega pomena za celotno železarstvo v alpskem prostoru. Na Prevaljah so nadalje iznašli še stopničasta rešeta, ki so omogočila uporabo drobnega premoga. V Buchscheidnu pa je Anton Müller iznašel "plinski generator", ki so ga uspešno uporabili tudi na Prevaljah.¹⁰ Tu so leta 1870 zgradili še prvi plavž na koks in postavili Bessemerjev konvertor, ki ga je sredi 19. stoletja patentiral Henry Bessemer. V konvertor so vlivali tekoče surovo železo neposredno iz plavža.¹¹ Najpomembnejši izdelek železarne, ki so jo ukinili leta 1899, so bile tračnice. Prve so sredi 30. let 19. stoletja dobavili za severno, Ferdinandovo železnično na Češkem in za progno Milano–Monza v Lombardiji.¹²

Thurni so v Mežiški dolini iskali svinčeno rudo in premog ter izdelovali železne in jeklene izdelke. Leta 1827 so sprejeli strateško odločitev in prodali rudarske pravice, rudoslede in rove v Mežiški dolini družbi Brunner, Kompoš in Pretner ter sklenili pogodbo, s katero so se odpovedali iskanju in predelavi svinčene rude. S tem so se omejili na fužinarstvo in iskanje železove rude ter premoga. S to strateško odločitvijo so usmerili svoje aktivnosti v jeklarsko industrijo. V dolini so imeli fužine v Črni (1624–1643

¹ Dolinšek, Tri doline, str. 68.

² Valvasor, *Topographia Archiducatus Carinthiae*.

³ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, Alfabetische Verzeichnis.

⁴ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 6, str. 7.

⁵ Vodopivec, Odnev, str. 265.

⁶ Prav tam.

⁷ Lackner, Das Kärntner Eisenhüttenwesen, str. 299.

⁸ Krivograd, *Prispevki k zgodovini*, str. 45.

⁹ Köstler, Die Ehemaligen, str. 244.

¹⁰ Prav tam, str. 244–245.

¹¹ Šipek, *Pesem in jeklo*, str. 23.

¹² Krivograd, *Železarna Prevalje*, str. 16.

Guštanj v času Valvasorja (Topographia Archiducatus Carinthiae, 1688).

in nato 1775–1880), v Mežici (1770–1916) in na Ravnhah (1807–1941), premog pa so kopali v Mežici na Stržovem (od 1802 do konca 19. stoletja) in na Holmcu (od 1858 s presledki do 1943).¹³ Leta 1859 kupljen plavž v Olsi so leta 1873 prenesli v "gesellschaft der Judenburger Eisenwerke".¹⁴

Sredi 19. stoletja je Koroška s 45.464 tonami (16,3%) zaostajala za Štajersko s 67.530 tonami (24,2%) in si z Madžarsko (16,4%) delila drugo mesto pri proizvodnji surovega železa pred Češko in Moravsko. Takrat je delovalo na Koroškem 19 plavžev. Eden največjih plavžev je deloval v Löllingu, kjer so leta 1871 s 17.919 tonami surovega železa proizvedli skoraj eno tretjino celotne proizvodnje na Koroškem.¹⁵

Še na začetku leta 1844 so na Koroškem proizvedli 24.392 ton varjenega surovega železa in ga nadalje obdelali $\frac{2}{3}$ v fužinah in $\frac{1}{3}$ v pudlnah in valjarnah. Sredi 50. let 19. stoletja so 4 pudlarne na Koroškem – Prevalje, Buchscheiden, Freudenberg in Rosenbach predelale 58% koroškega surovega železa. Takrat se je število fužin zmanjšalo na 48 z 121 presnovkami v primerjavi s 30. leti, ko je bilo 106 fužin z 292 presnovkami.¹⁶

Avstrijska železarska industrija je na začetku 60. let 19. stoletja predstavlja kapital v vrednosti več kot 200 miljonov goldinarjev in je neposredno preživljala več sto tisoč ljudi ter posegala globoko v narodno gospodarstvo in oblikovala davčno sposobnost posameznih kronskeih dežel, kot sta bili Koroška in Štajerska. "Še več, železarska industrija pogojuje

neodvisnost in moč monarhije."¹⁷ Na Koroškem so v enem letu izdelali 56.000 ton surovega železa, iz njega pa 41.440 ton kovnega železa, katerega vrednost je znašala od 8 gld na tono ali skupno 5.920.000 gld. Od tega je bilo 70% vloženega v delavske plače, t. j. 4.244.000 gld, kar izkazuje velik pomem žlezarske industrije za delavsko prebivalstvo na Koroškem.¹⁸

Za drugo polovico stoletja je značilno povezovanje gospodarskih družb v monopole, kot sta Hüttenberška železarska družba (*Hüttenbergische Eisenwerksgesellschaft*, 1869) in Avstrijska alpinska rudarska družba (*Österreichische – Alpin Montangesellschaft*, 1881). V Evropi in v sami Avstriji so se v 60. in 70. letih 19. stoletja zgodile velike politične spremembe, kar je hudo prizadelo industrijo tudi v Mežiški dolini. "Z izgubo severno italijanskega trga leta 1859 in 1866, ko je združena Italija z visokimi carinami zaščitila svojo proizvodnjo, so se začeli za železarstvo težki časi. Leta 1867 je bilo z nastankom dualizma v Avstriji izgubljeno madžarsko tržišče, ker je vlada v Budimpešti na enak način zaščitila svojo železarsko industrijo."¹⁹

Sledila je še velika gospodarska kriza (1873–1875), do katere je prišlo zaradi zasičenosti trga in je "odločilno vplivala na gospodarski razvoj Mežiške doline. Od takrat si železarna na Prevaljah ni več opomogla, čeravno so jo pozneje večkrat poskušali ozdraviti."²⁰

¹³ Oder, Zgodovinske podobe, str. 28–29; Mohorič, *Industrializacija*, str. 292.

¹⁴ Lackner, Das Kärntner Eisenhüttenwesen, str. 299.

¹⁵ Prav tam, str. 301.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ KLA, Bleiburg, št. 94, fasc. X: Petition Kärntner Eisenindustrieller.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ Krivograd, *Prispevki k zgodovini*, str. 43–44.

²⁰ Prav tam.

Ravenski dvorci in gradovi

Grad Ravne, imenovan Streiteben je prvič upodobljen v Valvasorjevi Topografiji nadvojvodine Koroške,²¹ najdemo ga tudi na kartah vojaškega zemljevida iz druge polovice 18. stoletja, a o njem med opisom stavb v Guštanju ni zapisa.²²

Od leta 1760 je bil v lasti Friderika Jakoba barona Schlangenberga, ki ga je leta 1772 nasledil Johan Leopold baron Schlangenberg. Pred letom 1807 je bil v lasti Elizabete Kovachevich in gospodične Ane pl. Schlangenberg. Leta 1807²³ je zemljiško posest Streiteben z gradom in fužino prevzel grof Georg²⁴ Thurn. Plemiška rodbina Thurn-Valsassina je vse od začetka 17. stoletja, ko je Janez Ambrož (1537–1621) leta 1601 odkupil gospodstvo Pliberk, pomembno sooblikovala življenje v Mežiški dolini in že zgodaj vlagala v industrijski razvoj. Janez Ambrož je premoženje zapustil nečakoma. Janez Ludvik se je posvečal fužinarstvu in rudarstvu, njegov naslednik je sredi 18. stoletja obnovil in povečal proizvodnjo v fužinarskih obratih v dolini.²⁵

Jurij Thurn (1788–1866), lastnik gradu, grajske posesti in jeklarne Streiteben se je na Tirolskem vojskoval proti Napoleonovi vojski, pozneje, leta 1849, pa pod Radeckim v Italiji.²⁶ V letih 1857 do 1863 je bil predsednik družbe za izgradnjo koroških železnic Maribor–Celovec in koroški deželni glavar. Leta 1863 je grad predal mlajšemu sinu Janezu Douglassu,²⁷ jeklarno pa je leta 1864 nasledil starejši sin Georg II.²⁸

Zanimiv in s podatki bogat opis gradu in grajske posesti iz začetka 19. stoletja hranijo v Deželnem arhivu v Celovcu. Thurnov namestnik Carl pl. Scheuchenstuel je v obsežnem poročilu²⁹ o železarnah, "Eisenwerken", Črna in Streiteben s pripadajočim imenjem zapisal, da grad "leži na zelo prijetni vzpetini nad trgom Guštanj in so ga v letu 1807 z nakupom od plemenitih Schlangenburgov dobili v posest grofe Thurni. Grad sam je soliden, a stare oblike z dvema stranskima stolpoma in z zgrajeno kapelo. Grad ima vinsko klet in prostorno klet za zelenjava. V pritličju so obokana kuhinja, dve obokani manjši shrambi, poselska

soba v stolpu, prostorna predsoba in ob izhodu na vrt kurnik."³⁰

V prvem nadstropju je tlorisna razporeditev prostorov obsegala leseni pokrit "gank" ali hodnik na vrtni strani, predsobo, tri velike sobe in tri male kabine ter prenovljeno garderobo. Dve sobi in kabinet so bili v letu 1819 prepleskani in opremljeni z žaluzijami. Podstrešje je bilo urejeno v dveh etažah, od katerih je spodnja ležala točno nad sobami v prvem nadstropju in služila shrambi žita. Zgornja je bila povsem prazna in namenjena hrambi drugih stvari. V zapisu je omenjen tudi novo urejen vremenski drog, "Wetterstange", ki naj bi varoval stavbo pred strelo.³¹

Ob gradu je stala kapela sv. Janeza Nepomuka, filiala farne cerkve Device Marije na Jezeru, od koder jo je s svetimi mašami proti plačilu 7 goldinarjev oskrboval župnik vsak kvatrnji teden, s pridigo pa tudi na praznik sv. Janeza Nepomuka.³²

Ob kapeli je stala žitna kašča, "Getreidekasten", ki je imela v pritlični lopi nameščeno stiskalnico za sadje, "Mostpresse", nadalje sobo za služinčad, pisarno ter kamro za mleko in orodje. V prvem nadstropju so bili velika, a ne bivalna soba, predsoba, dva obokana prostora, "Abschüttboden" in posebna kamra za krmo. Zgoraj je bilo prostorno podstrešje.³³

Vsa gospodarska poslopja je pokrivala ena streha. Konjski hlev, v katerem je bilo prostora za 8 konj, je obsegal še v celoti obokano pripadajočo kamro za krmo; volovski hlev je imel prostora za 5 parov volov, kravji hlev pa za 15 krav. Pod isto streho sta se bila še hlev za 10 telet oziroma mladih goved in obokan hlev za vzrejo 20 in več prašičev. V tem delu je stala še obokana pralnica. Vsi objekti so bili obnovljeni in takrat v dobrem stanju. Vzreja konjev, volov in krav je bila prosta. Pod isto streho so bili še gumno in ob kuhinji prostorna soba za goste, nad katero je bil nameščen stolp z uro.³⁴

Temu nasproti je stalo na zidanem stebru v posebni stavbi drugo gumno z dvema prostoroma za seno in slamo, pod katerima je bil odprt prostor za vozove, les in drugo. Za to stavbo je stal velik kozolec, toplar, za sušenje snopov. Imel je 8 zidanih podpornih stebrov in dvojni pod za sušenje detelje. Vsa gospodarska poslopja so bila v dobrem stanju, le kritina je bila potrebna izboljšave.³⁵

Grajski stavbi je poleg velikega, z latami ograjenega kuhinjskega in sadnega vrta pripadalo še 13,4 ha njiv, ki so ležale na ravnini ob gradu ob Lapovem travniku in Janetovi njivi. Nadalje 12,1 ha travnikov, od katerih je bil največji in je najbolje

²¹ Valvasor, *Topographia Archiducatus Carinthiae*, str. 212.

²² Slovenija na vojaškem zemljevidu, 6, str. 7.

²³ Dolinšek sicer omenja leto 1808, a ker Scheuchenstuel v svojem poročilu navaja letnico odkupa 1807, upoštevamo ta podatek.

²⁴ V nadaljevanju imenovan tudi Jurij.

²⁵ Dolinšek, Tri doline, str. 87; Erženčnik, *Park Ravne*, str. 1–2.

²⁶ Erženčnik, *Park Ravne*, str. 1–2.

²⁷ Ta ga je nekaj let pred smrtnjo podaril mlajšemu sinu Douglassu.

²⁸ Oder, *Zgodovinske podobe*, str. 28; Dolinšek, Tri doline, str. 87.

²⁹ KLA, Bleiburg, št. 88, fasc. X, *Beschreibung der den Eisenwercken ...*, str. 94–100.

³⁰ Prav tam, str. 94–95.

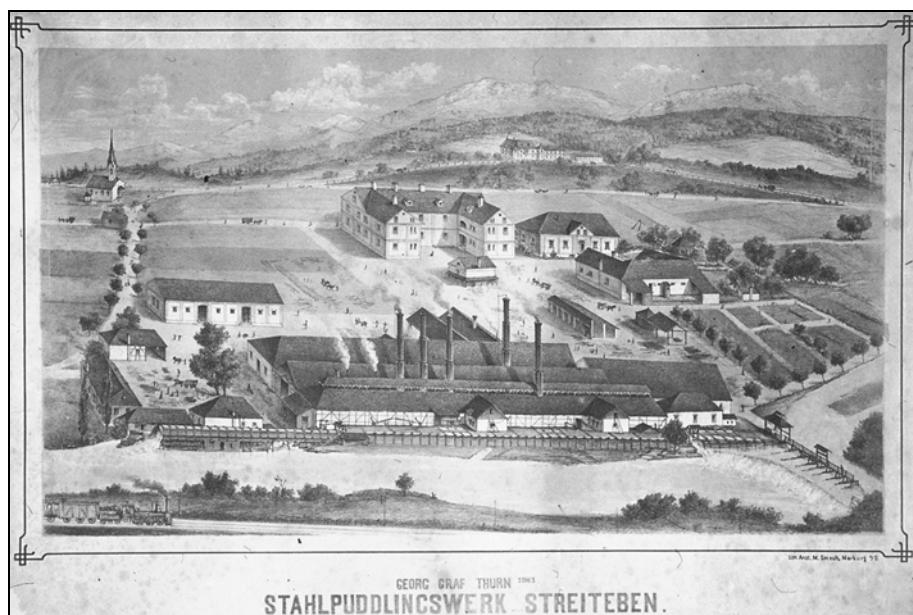
³¹ Prav tam, str. 95.

³² Prav tam, str. 96.

³³ Prav tam, str. 96–97.

³⁴ Prav tam, str. 97.

³⁵ Prav tam, str. 97–98.

Jeklarna grofa Thurna okoli leta 1863, litografska (Koroški pokrajinski muzej).

oskrboval s senom na Poljani pri Pristavi. Drugi, povsem mahovnati travniki so ležali nad njivami. Grajski hrib je obdajal v delu s sadjem posajen pašnik z obsegom 0,75 ha.³⁶

Istočasno je do grajskih njiv segal grajski gozd v velikosti 0,86 ha. Kot sestavni del grajske posesti je služil zgolj hišam pristave. Omenjen je gospod Lax, ki je ta gozd popolnoma zamejil. Omenjeno pristavo so vedno dajali v zakup. Leta 1819 jo je užival namestnik Sabaria, *Verweser in parten Sabarii*, skupaj z dajatvami tlake podložnikov.³⁷

Podložniki tega gradu so bili z malim pravom pristojni k oskrbnemu uradu Pliberk. Od njiv so letno dajali 15 goldinarjev desetine fari Device Marije na Jezeru.³⁸

Del grajske posesti so bile še Katnikova kajža (bajta), Siboldov mlin in *"Hammerhaus"*. Katnikova bajta je stala pod grajskim gozdom, v njej pa je živel gozdar. Hiša je imela lopo, kuhinjo, sobo in ločeno, zaprto podstrešje. Pred hišo je stal hlev s prostornim skedenjem in kletjo. Vse stavbe so bile lesene, a v celoti obnovljene in v dobrem stanju. K hiši niso pripadale njive, zato je namestnik gozdarju dovolil uporabo manjše njive.³⁹

Siboldov mlin je pripadal grajski pristavi in je stal nekoliko odmaknjen na potoku Barbara. Uporabljal ga je namestnik. Ob zidanem mlincu je stala prav tako zidana hiša z lopo, kuhinjo in dvema sobama ob podstrešju. K mlincu je sodilo še 0,57 do 0,85 ha njiv in travnikov in 0,57 ha Mihlovega,

povsem mladega gozda, ki ga je leta 1812 ogradil gospod Lax.⁴⁰

Leta 1828 je stavbna parcela z gradom, hlevom in dvoriščem merila 1.933 m², v Thurnovi posesti pa je bila tudi stavbna parcela s fužino, gostilno, *"Wirth"* in dvoriščem v velikosti 2.205 m².⁴¹

V opisu in vrednotenju posesti Streiteben s pudlarino in valjarno ter s premogovniki so leta 1858 Thurnovo premoženje ocenili na 955.570 gld, od tega je znašala vrednost posestva Streiteben 49.470 gld, pudlarne in valjarne 276.000 gld in premogovnikov 639.100 gld.⁴² Vrednost zemljiških parcel je znašala 23.470 gld, gozda, ki je ležal v bližini in so les uporabljali za prodajo, 16.000 gld, gradu in stavb pristave 10.000 gld, premoženje so ocenili na 1.460 gld, Schiboldov mlin na 100 gld in drugo premoženje v skupni vrednosti na 1.545 gld.⁴³ Obseg grajske posesti se je v štirih desetletjih povečal, tako da je obsegal 16,5 ha njiv, 17,2 ha travnikov, 0,2 ha vrtov, 9,4 ha pašnikov in 53,2 ha gozda.⁴⁴

Ko je leta 1863 grad prevzel Juričev naslednik sin Janez Douglas, je pričel z obnovo grajske stavbe in z ureditvijo grajskega parka. S prezidavami so v 19. stoletju *"predvsem zapolnili prostor na zahodni in vzhodni strani med stolpoma, razširili južna stolpa, uredili arkadni motiv med njima, povečali število okenskih osi na severni strani in napravili velik balkon v nadstropju. Stolpom so odvezeli povisane dele s ka-*

³⁶ Prav tam, str. 98–99.

³⁷ Prav tam, str. 99–100.

³⁸ Prav tam, str. 100.

³⁹ Prav tam, str. 100–101.

⁴⁰ Prav tam, str. 101–102.

⁴¹ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, Protocoll der Bau-Parcellen.

⁴² KLA, Bleiburg, št. 333, 1f.: Beschreibung und Sätzung, str. 13.

⁴³ Prav tam, str. 4–5.

⁴⁴ Prav tam.

pami vred. Povsem so preuredili dostop prek nove veže na zahodni strani ter napravili novo stopnišče.⁴⁵

Že grof Jurij je iz grajskega polja, kjer je stala ena sama velika jablana "napravil vrt in nasadil večino dreves, zlasti velike smreke, lipe in bukve",⁴⁶ eksotična drevesa je nasadil sin Douglas, član berlinskega dendrološkega društva, pri katerem je tudi naročal drevesa. "Kakih posebnih inozemskih cvetnic na Ravnah nikoli ni bilo."⁴⁷

O parku v prvi polovici 20. stoletja je Stanislava Erženčnik zapisala še: "Vse poti v parku so bile negovane, čeprav so jih čistili samo dvakrat na leto. Ob njih so bile grede lepotnega, prirodnega cvetja. Za gradom, kjer pelje danes pot, je bilo sadno drevje. Na sončni strani gradu se je po steni vzpenjala vinska trta. Ob spodnjem koncu /.../ je bila lesena veranda s cvetjem, ob njeni steni pa marelice in breskve. Tudi vodomet je bil lepo urejen; ovalna oblika, nekoliko večji od sedanjega. Voda je brizgala iz fantovskega prsta na roki. /.../ Kjer je danes odbojkarsko igrišče, je grajska gospoda igrala tenis; na spodnjem koncu nogometnega igrišča je bil prostor za golf. Pravi raj bi lahko z nasmehom rekli. /.../"⁴⁸

V Guštanju in njegovi okolici je stalo še nekaj dvorcev, v ljudskem jeziku imenovanih gradovi. Ob cesti proti Dravogradu je na levem bregu reke Meže v katastrski občini Javornik že v srednjem veku stal grad **Grünfels**, imenovan tudi Grünfeld, Grünstein. Domnevno je bil zgrajen med letoma 1333 in 1368, ko je bila posest v rokah koroškega deželnega maršala Konrada Auffensteinkega. Prostorni grad ob reki Meži je v času širjenja protestantske vere služil kot zbirališče simpatizerjev in pristašev nove veroizpovedi.⁴⁹ Najzgodnejša upodobitev je znana iz Valvasorjevega časa.⁵⁰ V začetku 19. stoletja so od njega ostale samo še razvaline, saj je bil porušen tudi že temeljni zid.⁵¹ Vse od 1557 so bili njegovi lastniki Gaisrucki, konec 17. stoletja je bil v posesti Matije Jurija Gačnika,⁵² za njim pa je dvorec vsaj že leta 1790 v rokah Friedricha Edelmann.⁵³ Parcela z grajskimi razvalinami je leta 1828 merila 277 m².⁵⁴

Na terasi vzhodno nad trgom še danes stoji grad **Javornik**,⁵⁵ ki je bil v drugi polovici 18. stoletja "trdno zidana zgradba in zadostuje za vselitev ene

kompanije".⁵⁶ Že konec 17. stoletja je bil njegov gospodar Matija Jurij Gačnik. Kdaj je v 18. stoletju prišel v roke Friedrichu Edelmannu, ni znano. Dejstvo pa je, da je ta leta 1790 že zapisan kot lastnik in da je leta 1867 v posesti Franca Ksaverija Schmeda.⁵⁷ Pred prvo svetovno vojno je bil njegov lastnik Ernest Osiander doma iz Šlezije.⁵⁸

Leta 1828 je stavbna parcela v velikosti 1.608 m² obsegala hišo s hlevom, tri zidane hleve in dvorišče. H grajski posesti so sodili še: topler (205 m²), gospodarsko poslopje z dvoriščem (495 m²), razvaline gradu Grünfels (277 m²) in dva mlina ob Kotulji (37 in 72 m²).⁵⁹

V okolici mesta Ravne je stal še **Dobji dvor** ali grad Aich, Aichhof,⁶⁰ ki je bil že konec 17. stoletja povsem v razvalinah in v lasti Gregorja Krištofa Jabornegga.⁶¹ V 18. stoletju je "grad Dob prostorna in trdna zgradba, kamor se lahko udobno namesti divizion pehote".⁶² Leta 1807 so ga skupaj z ravenskim kupili grofje Thurni, a so ga kmalu prodali in od-kupnino zastavili za v Napoleonovih vojnah na Tirolskem ujetega Jurija Thurna.⁶³ Leta 1828 je "Aichhof" v rokah Therese Kordesch. Stavbna parcela s stanovanjsko in gospodarsko hišo, hlevom in dvoriščem je obsegala 1.039 m². K dvorcu sta sodila še mlin (20,8 m²) in kovačija (24,6 m²).⁶⁴

Trg Guštanj

V začetku 19. stoletja je katastrska občina Guštanj, ki je sodila v zemljisku gospodstvo Pliberk, obsegala trg Guštanj, kmetijo Tompiš, Sv. Antona, Streiteben, Čečovje, Suho in Gmajno (*Guttenstein, Tompischhuben, St. Antoni, Streiteben, Tschitschoua, Suha, Gmein*). Sodstvo je tu izvajal trški magistrat, cerkveno oskrbo pa župnik iz fare Device Marije na Jezeru in kuracije sv. Egidija pod patronatom odvetništva trga Guštanj. V trgu je delovala tudi trivialna šola,⁶⁵ ki je obsegala še okoliš občin Javornik in Dobja vas.⁶⁶ Sosednja katastrska občina Javornik je prav tako pripadala zemljiskemu gospodstvu Pliberk. Obsegala je posestvo Javornik, ki je imelo pri-

⁴⁵ Krečič, [Ravne – Streiteben], str. 4.

⁴⁶ Erženčnik, Park Ravne, str. 3.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Prav tam, str. 4.

⁴⁹ Dolinšek, Tri doline, str. 87.

⁵⁰ Valvasor, *Topographia Archiducatus Carinthiae*.

⁵¹ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, cenalni elaborat.

⁵² Dolinšek, Tri doline, str. 87.

⁵³ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, Alphabetisches Verzeichniss; Verzeichnis Aller in dem Steuerbezirke.

⁵⁴ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, Protocoll der Bau-Parcellen.

⁵⁵ Prvič upodobljen v Valvasor, *Topographia Archiducatus Carinthiae*.

⁵⁶ *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 6, str. 7.

⁵⁷ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, Verzeichnis Aller in dem Steuerbezirke.

⁵⁸ Dolinšek, Tri doline, str. 87.

⁵⁹ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, Protocoll der Bau-Parcellen.

⁶⁰ Prvič upodobljen v Valvasorjevi, *Topographia Archiducatus Carinthiae*.

⁶¹ Dolinšek, Tri doline, str. 87.

⁶² *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 6, str. 7.

⁶³ Erženčnik, Park Ravne, str. 2.

⁶⁴ ARS, AS 178, k. o. Dobja vas, K 5, Alphabetisches Verzeichniss; Protocoll der Bau-Parcellen.

⁶⁵ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, cenalni elaborat, 24. januar 1834.

⁶⁶ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, cenalni elaborat, 23. januar 1834; k. o. Dobja vas, K 5, cenalni elaborat, 15. december 1833.

stojnosti političnega sodstva. Versko oskrbo so imeli prebivalci Javornika v cerkvi sv. Egidija.⁶⁷ Prebivalce Dobje vasi so duhovno oskrbovali duhovniki v fari Device Marije na Jezeru v Farni vasi.

Skozi občino Guštanj je tekla povezovalna cesta med mestom Pliberk v Podjuni in Dravogradom ter Slovenj Gradcem na Štajerskem. Druga cesta, ki je bila v slabšem stanju, je vodila iz trga Guštanj jugovzhodno čez Kotuljo proti Kotljam in naprej do Slovenj Gradca.⁶⁸ Mostova sta bila dva. Prvi je stal na poti, ki vodi iz Guštanja proti Slovenj Gradcu ali Dravogradu čez reko Mežo, drugi na poljski poti čez potok Reka. Prvega, lesenega sta delno vzdrževala trg Guštanj, delno dvorec Javornik, drugi most je bil zidan in takrat v dobrem stanju.⁶⁹

Za najpomembnejšo stavbo so v tistem času šтели grajsko poslopje Streiteben v lasti grofa Jurija Thurn-Valsassina. Sicer pa je v občini Guštanj stalo 84 stanovanjskih hiš. Večji del teh in gospodarskih poslopij je bilo kamnitih, druge lesene, vse pa pokrite s "štitni". Z izjemo treh do štirih nadstropnih hiš so bile vse pritlične in večina v slabem stanju.⁷⁰

Središče katastrske občine Dobja vas je predstavljalo istoimensko naselje. Na severu je občina mejila po reki Meži s Stražiščem, zahodno z Zagradom pa po Brančurnikovem potoku.⁷¹ Naselje Dobja vas je v franciscejskem katastru razdeljeno na območja: Pri Studencu, Pod Kopšem, Na Hofu, Pri Janetu, Na Gerovinah (*per Studenz, pod Kopscham, na Hoff, per Janeth in na Gerovinich*). Med kmetijami so v sektorju I označeni samo Brančurnik in Hof (*Wrantschurnig in Hoff*), v sektorju II pa Pouh, Šibout, Glinik in Kogelnik (*Pouch, Schibouth, Glinig in Kogelnig*), v sektorju III najdemo kmetije Hauli, Nadler, Danijel, Naversnik, Gurnik, Veržun, Rebernik, Ulšek, Ulšejeva bajta, Kamernik in Janet (*Hauli, Nadler, Daniel, Nauerschnig, Gurnig, Werschun, Rebernik, Ulscheg, Ulscheg Keusche, Kamernig in Janeth*) ter v sektorju IV kmetijo Perovnik (*Peraunig*).⁷²

V občini je stalo 17 stanovanjskih hiš in dva mostova, leseni je vodil čez Brančurnikov graben in drugi, kamniti v Dobji vasi čez ozek potok.⁷³ Stanovanjske hiše in gospodarska poslopja so bila v večini lesena, le 3 do 4 zidane in le ena je bila pokrita z opeko, druge s slamo ali "štitni". Večina

stanovanjskih hiš je bila pritličnih in v slabem ali srednje dobrem stanju.⁷⁴

V občini Javornik je stal dvorec ali grad Javornik, katerega lastnik je bil Friederich Edelmann, ki je imel v posesti še kmetije Zgornji in Spodnji Tičler, Nagelšmid, Sagmajster, Smolak in Stifter (*Ober-tischler, Untertischler /Neumannkeusche/, Nagelschmiede, Sagmeister, Smolack, Stifter*) ter razvaline gradu Grünfels. Ob teh sta v občini omenjeni še kmetiji Jager in Ebner, nadalje pa kovačnica, obrat za "strojenje irha" in kamnita stavba, imenovana *"Wegen Thurn"*.⁷⁵ Za slednjo se leta 1867 kot lastnik omenja Mathias Aderlap.⁷⁶ Ob potoku Reka so delovale: žebljarna *"Nagelschmiede"*, žaga *"Brettersäge"*, belilnica platna, *"Weißgärberstampfe"*, podkovska in orodna kovačnica, *"Huf- und Zeugschmiede"*.⁷⁷

Med zgodovinskimi zanimivostmi avtor omenja še vidne razvaline nekdanjega gradu *"Grünstein"*.⁷⁸ Stanovanjske hiše in gospodarska poslopja so bila delno lesena, delno zidana in ponekod krita s slamo, ponekod s skodlami, *"Breter"* ali štitni, *"Span-schindeln"*. Z izjemo dvorca so bile vse stavbe pritlične in v precej slabem stanju.⁷⁹

V občini Guštanj so bile njive, travniki, vrtovi in pašniki dominikalna posest dvorca Streiteben, prav tako vse kmetije, razen ene rustikalne cele kmetije s 9,8 ha. Večje kmetije so obsegale po 7,5 ha, male tudi manj kot 0,57 ha posesti. Kmetije so bile podložne koroški deželnim deski, *"Landtafel"* in trškemu magistratu Gutenstein, desetino pa so dajale dvorcu Javornik.⁸⁰

Tudi v občini Javornik so bile vse kmetije dominikalne, razen ene rustikalne s 7,5 ha. 15 malih posestnikov je imelo 2 ha zemlje. Vse kmetije so imele hišo in gospodarsko poslopje ter celoten gospodarski kompleks. Podložne so bile koroški deželnim deski in dvorcu Javornik, ki so mu plačevali desetino.⁸¹

Tudi kmetije v občini Dobja vas so bile podložne koroški deželnim deski, nadalje gospodstvu Sonneg in Pliberk, dvorcema Dobji dvor in Streiteben ter cerkvama sv. Barbara in Devica Marija na Jezeru. Tu je bilo 19 rustikalnih kmetij in sicer 5 celih z od 3,5 do 51,8 ha zemlje, 5 polovičnih z od

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, cenilni elaborat, 23. januar 1834.

⁶⁹ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, Grund Ausweis über die im Jahr 1867 im Grundsteuer Objecte in der Steuer-gemeinde Gamsenegg aufgenommenen Aenderungen und der hiernach entfallenden Vertheilung und des Zuwachsens und Abfallens an dem Reinertrage.

⁷⁰ ARS, AS 178, Catastral-Schätzungs-Elaborat, Gemeinde Gamsenegg, Klagenfurt, 23. Januar 1834.

⁷¹ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, cenilni elaborat, 23. januar 1834.

⁷² Prav tam.

⁷³ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, cenilni elaborat, 24. januar 1834.

⁷⁴ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, cenilni elaborat, 23. januar 1834.

0,57 do 6,9 ha, 5 četrtrinskih z od 1,7 do 7,5 ha in 4 kajže z od 1,2 do 2,3 ha zemlje.⁸²

Na podlagi štetja prebivalcev iz leta 1830 je v katastrski občini Guštanj v okviru 115 družin živelo 219 moških in 238 žensk, skupno 457 prebivalcev. Devet družin se je preživiljalo samo z obrtjo, 30 s kmetijstvom in obrtno dejavnostjo, 72 pa samo s kmetijstvom in opravljanjem kmečkih del. Ena družina je opravljala krajevno duhovno delo, ena poučevala, ena opravljala upravna dela na magistratu in ena dela kopalničarja (*"Bades brantner"*) v Streitebnu.⁸³

V občini Javornik je leta 1830 živelo 34 moških, 39 žensk, skupno 73 duš, ki so sestavljale 13 družin in živele v 15 stanovanjskih hišah. Ena družina se je ukvarjala z obrtjo, 4 so združevale kmetijsko in obrtno dejavnost, 6 pa se jih je preživiljalo samo s kmetijstvom. Tukaj so živeli člani družine zemljишkega posestnika in državnega uradnika.⁸⁴

Občina Dobja vas je tega leta štela skupno 100 prebivalcev, od tega 43 moških in 57 žensk, ki so sestavljali 16 družin. Od teh se je ena družina ukvarjala samo z obrtno dejavnostjo, 5 s kmetijstvom in obrtjo, ostalih 10 družin se je preživiljalo samo s kmetovanjem.⁸⁵

Potrebnega živila so prebivalci v vseh treh občinah pridelali sami. Vsakdanjo hrano so sestavljale močnate jedi iz pretežno ajdove moke, prosa, nadalje zdroba in kaše, krompirja in druge zelenjave. Pogosto so jedli mlečno hrano, mesno so imeli le redko na mizi, le ob slovesnih in prazničnih dneh.⁸⁶

Pri največjem zemljишkem posestniku v občini Guštanj so delali trije moški in trije ženski posli. Večini kmečkih posestnikov so pri vsakdanjih opravilih pomagali družinski člani.⁸⁷ V občini Javornik je pri pristavi dvorca Javornik delalo 8 hlapcev in 4 do 5 dekel, na drugih posestvih pa po en hlapec in po ena dekla.⁸⁸ V Dobji vasi so pri največjem posestniku delali trije moški in 2 ženska posla. Tudi pri drugih kmetih so imeli posle, a je večina kmečka dela opravila ob pomoči družinskih članov.⁸⁹

Kmetijstvo je bilo prevladujoča gospodarska de-

javnost v vseh treh občinah. Na poljih so pridelali jaro pšenico, rž, oves, strniščno ajdo, ber, tudi letno rž, ječmen, v manjši meri še koruzo, krompir, lečo, lan, zelje, belo repo in drugo.⁹⁰ Pridelovali so tudi sadje, zelenjavo, zelišča in drugo. Za obdelovanje njiv so v občini Guštanj delno uporabljali plug, *"Pfluges"*, delno ralo, *"Adl"*, sicer pa so imeli najnujnejše orodje. V gozdu so pridobivali lubje in les za razsvetljavo.⁹¹

Leta 1830 so v Guštanju redili 20 konjev, 4 vole, 56 krav; v letu 1832 pa 11 konjev, 1 žrebe, 4 vole, 36 krav, 7 telet, 4 koze, 29 plemenskih svinj. Konji so bili zelo mešanih sort, večinoma lahki podeželski. Uporabljali so jih za vleko pri poljedeljskih delih, obrtniki pa za prevažanje. Največji posestnik v tej občini je redil 1 konja, 4 vole, 5 krav, 4 teleta, 4 do 5 svinj, drugi večji posestniki niso imeli več kot 1 konja, 2 kravi in 3 svinje.⁹²

V občini Javornik so leta 1830 redili 2 konja, 16 volov, 25 krav; dve leti pozneje pa 3 konje, 1 bika, 16 volov, 25 krav, 10 telet in 30 svinj. Kočijaške konje so čez vse leto krmili v hlevu s senom, ovsom in slamo. Polovica rogate živine je pripadala dvorcu Javornik. Vole so uporabljali kot vlečno živino.⁹³

V občini Dobja vas so leta 1830 našteli 4 konje, 14 volov, 34 krav, 10 ovac; leta 1832 pa 2 konja, 1 žrebe, 1 bika, 10 volov, 26 krav, 14 telet, 10 ovc in 10 svinj. Pri največjem posestniku so redili 2 vola, 2 do 3 krave, 2 do 3 teleta in 3 prašiče.⁹⁴

V Guštanju so reko Mežo, ki teče od zahoda proti vzhodu občine, uporabljali za obratovanje "jeklarne", *"Stahlhammerwerk"* in žage, *"Brettersäge"*. V reko sta se stekala potok Suha in Rutnikov potok, ki sta po daljšem deževju oba poplavljala.⁹⁵

Ob potoku Reka v občini Javornik so stali žebljarna, *"Nagelschmiede"*, žaga, *"Brettersäge"*, belilnica platna, *"Weißgärberstampfe"* ter podkovska in orodna kovačnica, *"Huf- und Zeugschmiede"*.⁹⁶

V 6 milj oziroma 45,5 km oddaljenem mestu Velikovec so prebivalci Guštanja in okolice lahko vsako sredo obiskali živalski, žitni in živilski sejem, kjer so lahko tudi prodajali svoje pridelke, a je bilo mesto preveč oddaljeno za prevoz z volovsko vprego, zato je večina višek pridelka prodala v bližnji trg in jeklarno.⁹⁷

⁸² Prav tam.

⁸³ ARS, AS 178, k. o. Dobja vas, K 5, cenilni elaborat, 24. januar 1834.

⁸⁴ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, cenilni elaborat, 23. januar 1834.

⁸⁵ ARS, AS 178, k. o. Dobja vas, K 5, cenilni elaborat, 15. december 1833.

⁸⁶ ARS, AS 178, k. o. Dobja vas, K 5, cenilni elaborat, 15. december 1833; k. o. Guštanj, K 128, cenilni elaborat, 24. januar 1834; k. o. Javornik, K 74, cenilni elaborat, 23. januar 1834.

⁸⁷ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, cenilni elaborat, 24. januar 1834.

⁸⁸ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, cenilni elaborat, 23. januar 1834.

⁸⁹ ARS, AS 178, k. o. Dobja vas, K 5, cenilni elaborat, 15. december 1833.

⁹⁰ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, cenilni elaborat, 24. januar 1834.

⁹¹ Prav tam.

⁹² ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, cenilni elaborat, 23. januar 1834.

⁹³ ARS, AS 178, k. o. Dobja vas, K 5, cenilni elaborat, 15. december 1833.

⁹⁴ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, cenilni elaborat, 24. januar 1834.

⁹⁵ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, cenilni elaborat, 23. januar 1834.

⁹⁶ ARS, AS 178, k. o. Dobja vas, K 5, cenilni elaborat, 15. december 1833.

V trgu in okolici so prebivalce oskrbovali različni obrtniki, kot so čevljariji, krojači, kovači, kolarji, usnjarji, barvarji in drugi. Sredi 18. stoletja so ustanovili ceh krojačev. Ustanovna listina je bila izdana 16. aprila 1749, zadruga pa je začela delovati v začetku leta 1750. Prvega predstojnika Jerneja Močnika je leta 1754 nasledil Andrej Čebul, tega pa leta 1774 Martin Čan, mesarski mojster.⁹⁸ Krojaški ceh se je kmalu razširil v splošno rokodelsko (obrtno) zadrugo, tako da so postali njegovi člani tudi mojstri drugih obrti in rokodelci na okoliškem podeželju. Leta 1762 je v Guštanju delovalo 12 mojstrov in pet pomočnikov različnih obrti, med njimi tudi pet tkalskih mojstrov in trije tkalski pomočniki. Dvajset let pozneje so v trgu živelji barvarji, tkalci, usnjarji, čevljariji, mesarji, krojači, lončarji in drugi obrtniki.⁹⁹

V popisu iz leta 1828 lahko po hišnih imenih sklepamo na obrtno in drugo dejavnost v trgu. Tako najdemo naslednja hišna imena: Simon Mettinger, p.d. Färber, Jakob Petschnik, p.d. Urmacher, Rosalia Wögerer, p.d. Thurnschneider, Ignatz Farry, p.d. Grinhofner, Leonard Glavitsch, p.d. Schwarzhofner, Josepha Berger, p.d. Triebhofner, Georg Kreuh, p.d. Medaljure, Thomas Gruber, p.d. Lederer, Joseph Perkounig, p.d. Lederer, in Jakob Wissiak, p.d. Leder, Josip Hermel, p.d. Schlosser, Lukas Klander, p.d. Marks Schneider, ki je v Dobji vasi zapisan kot Hufschmidt,¹⁰⁰ Joseph Paulitsch, p.d. Huterer, Matthias Perdon, p.d. Seifensider, Vallentin Reschounig, Binter, Johann Usar, Huterer, Joseph Peter, p.d. Knapp, Michael Rupnig, p.d. Helfer, Michael Amtmann, p.d. Messner, Joseph Saria, p.d. Wölsche, Anton Mautz, p.d. Wallaser, Anton Kautscitsch, p.d. Wallasa. Drugi prebivalci trga so bili še: Letschnig Maria, p.d. Mitza, Urban Morth, p.d. Letschnig, Georg Lubas, p.d. Haber, Pristounig Franz, p.d. Titschler, Joseph Pichler, p.d. Tyroler, Joseph Sajovitz, p.d. Lukele, Franz Lammer, p.d. Lammer, itd. Med tržani najdemo tudi ime Philip Hribernigg, p.d. Wrantschurnig.¹⁰¹ V Dobji vasi je živel Matthäus Hribernigg, p. d. Wrantschurnigg.¹⁰²

Franz Klander naj bi bil lastnik kovačije (zapis je prečrtan), ki je stala na meji z občino Javornik ob reki Meži in obsegala 59 m².¹⁰³ Kovačnice so stale na robu občinske meje, ki je tekla *"po reki Meži navzgor čez most v Guštanju, izognemo se ruševinam in sadovnjaku kovača Kriste in Ebner, do vzpona poti čez*

*reko Mežo, potem od brvi čez Mežo nekoliko navzdol k zapornici vode tesarja Goiner ali Nasche."*¹⁰⁴

Med uglednimi prebivalci trga je bila rodbina Čebul, *"Tschebul"*. *"Po urbarju iz leta 1785 (desetinskem za župnijo Device Marije na Jezeru na Fari) je razvidno, da je bil tedaj trški sodnik Janez Čebul (stanujč v Guštanju št. 24)"*¹⁰⁵ Tudi v 19. stoletju so bili Čebuli premožna in ugledna rodbina. Leta 1828 so v Guštanju prebivali Joseph Tschebul, v hiši št. 65, p.d. Tontsche. Stavbna parcela je obsegala hišo, hlev, zelenjavni vrt in dvorišče s skoraj 250 m²; Simon Tschebul, p.d. Kasper, h. št. 32 je imel hišo z dvoriščem v velikosti 133 m²; Karel Tschebul je bil lastnik dveh stavbnih parcel s h. št. 15 in 18. Obe sta obsegali hišo, en hlev in hlev z dvoriščem, prva v velikosti 267 m², druga 353 m².¹⁰⁶ Tschebul Anton, p.d. Ebner je živel v občini Javornik, h. št. 2. Stavbna parcela s hišo, hlevom in dvoriščem je obsegala skoraj 300 m².¹⁰⁷ S konca stoletja (1895) je znan podatek, da je v trgu delovala "Čebulova ljudska knjižnica".¹⁰⁸

V občini Guštanju je bil leta 1832 župan Joseph Paulitsch, odborniki pa Joseph Seibitz, Joseph Perkonigg, Joseph Lassen, Anton Warnigg, Franz Klander in Karl Tschebul.¹⁰⁹ V občini Javornik je bil župan Christian Teppan in člani odbora Joseph Perkonig, Anton Ladinigg, Veith Rudel, Johann Stüfter in Kaspar Neuwirth.¹¹⁰ V občini Dobja vas je podpisana župan Johan Wojak, odborniki pa Franz Waltusch, Markus Thomasch, Joseph Bauer, Matheus Hribernigg, Augushtin Unterlager in Matthias Widermann.¹¹¹

V trgu sta živelja tudi Michael Stemscheg, p.d. Glaser, h. št. 59. Njegova stavbna parcela je obsegala hišo, hlev in dvorišče, v izmeri 127 m². Stavbna parcela Josepha Saria, p.d. Wölsche, h. št. 68 je bila v enaki velikosti, na njej sta stala hiša in hlev. Saria je imel v posesti še hlev v velikosti 60 m².¹¹²

Na območju treh katastrskih občin je leta 1830 živilo 296 moških, 334 žensk, skupno 630 ljudi povezanih v 144 družin, ki so prebivale v 116 hišah. Ob prvem ljudskem štetju leta 1869 so v takratnem Guštanju našteli 687 prebivalcev, leta 1880 930, deset let pozneje 1.080 in leta 1900 1.179 ter 1910

¹⁰⁴ ARS, AS 178, Catastral-Schätzungs-Elaborat, Gemeinde Gamsenegg, Klagenfurt 23. Januar 1834.

¹⁰⁵ Dolinšek, Tri doline, str. 77.

¹⁰⁶ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, Alphabetisches Verzeichniss; Protocoll der Bau- Parcellen.

¹⁰⁷ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, Alphabetisches Verzeichniss; Protocoll der Bau- Parcellen.

¹⁰⁸ Oder, *Občina Ravne*, str. 74.

¹⁰⁹ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, Einvernehmungs Protocoll ... 10. september 1832.

¹¹⁰ ARS, AS 178, k. o. Javornik, K 74, Einvernehmungs Protocoll ... 4. september 1832.

¹¹¹ ARS, AS 178, k. o. Dobja vas, K 5, Einvernehmungs Protocoll ... 6. september 1832.

¹¹² ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, Alphabetisches Verzeichniss.

⁹⁸ Mravljak, Guštanjski rokopisi, str. 194.

⁹⁹ Dolinšek, Tri doline, str. 77.

¹⁰⁰ ARS, AS 178, k. o. Dobja vas, K 5, Alphabetisches Verzeichniss.

¹⁰¹ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, Alphabetisches Verzeichniss.

¹⁰² ARS, AS 178, k. o. Dobja vas, K 5, Alphabetisches Verzeichniss.

¹⁰³ ARS, AS 178, k. o. Guštanj, K 128, Alphabetisches Verzeichniss; Protocoll der Bau- Parcellen.

že 1.261 prebivalcev¹¹³. Na celotnem Koroškem je leta 1865 živilo 332.459 prebivalcev, v okraju Velikovec pa 53.092.¹¹⁴

Na spremembo demografske in urbane podobe trga je vplivala rast Thurnove jeklarne. Prva stanovanjska hiša za zaposlene pri fužinah je omenjena leta 1819 kot hiša kovača,¹¹⁵ leta 1858 pa je med premoženjem pudlarne in valjarne navedena tudi delavska hiša, ki je upodobljena na litografiji,¹¹⁶ nastala verjetno kmalu po letu 1863, ko je mimo pudlarne na levem bregu reke Meže že speljana železnica Celovec–Maribor.

*"Kovačka hiša oziroma hiša kovačev je stala v trški občini. Lesena pritlična stavba je imela kuhinjo, lopo in dve kamri, štiri sobe v prvem nadstropju in na podstrešju prav tako 4 kamre, ki so služile bivanju kovačev. Hiša in sobe so bile v dobrem stanju. Ob hiši je bila njiva, razdeljena v dva dela z dovozno potjo do kladivja, imenovana Pongracova in so jo uporabljali kovači. Drugo, Lipounikovo njivo, dolgo in ozko, ob vozni cesti, je uporabljal tovarniški tesarski mojster, "Werkszimmermeister". Od obeh njiv so letno plačali 1 gld 28 kr desetine župniku v fari Device Marije na Jezeru. Tovarniškemu sodišču so morali za te stavbe plačati ustanovni in okrajni davek."*¹¹⁷

Med letoma 1872 in 1875 so v neposredni bližini proizvodnih obratov zgradili dvonadstropno večstanovanjsko hišo, imenovano "Personal". "Fünferhaus" je konec 19. stoletja zrasel pod Javornikom ob reki Suhji, nato pa še dva bloka, prvi leta 1911, drugi 1917 v bližini takratne nove šole. Ob več stanovanjskih hišah so zgradili še manjše stavbe s skupno pralnico in pečjo za peko kruha.¹¹⁸ Ob uradniški hiši iz 19. stoletja so v istem času zgradili še hlev, kjer so se ob kravjem hlevu nahajali še mlečna kamra, soba za služinčad, skladišče in prostor s pečjo in pralnico.¹¹⁹

Stanovanja mezdnih delavcev so praviloma obsegala kuhinjo in sobo, nameščenci in uradniki so bivali v prostornejših stanovanjih z več sobami. V uradniški hiši, zgrajeni sredi druge polovice 19. stoletja, sta bili dve stanovanji. V pritličju je bival merilec, v nadstropju pa inšpektor. Vsako stano-

vanje je imelo pet sob, kuhinjo, shrambo, sobo za posle, stopnišče, stranišče in verando (*pasage*). Vsak stanovanje je imelo svoje stranišče.¹²⁰

V bližini tovarniških obratov je že pred letom 1860 stala pritlična hiša namestnika, kar je razvidno tudi na že omenjeni grafiki.

Jeklarna

Začetki jeklarske industrije na Ravnah so povezani s prvimi kovačnicami in žebljarnami v srednjem veku, ki so verjetno obratovale ob potoku Reka. Začetki obratovanja fužin na reki Meži v njenem spodnjem toku ni natančno raziskan. Mohorič pravi, da je bil *"deželno-knežji trg Guštanj znan daleč naokoli po svojem razvitem žebljarstvu. V prvi polovici 18. stoletja so prišli ti žebljarski obrati in kovačnice pod ravenskim gradom v last nekdanjega Thurnovega upravitelja, a tedaj že barona Schlangenberga"*.¹²¹ Leto 1774 kot leto začetka fužin na Ravnah na Koroškem je, tako vsaj kaže, povezano s Thurnovo koncesijo za fužine, žičarne in žebljarne, ki jo je tega leta dobil za fužinarske obrate na Koroškem, natančneje za postavitev fužin v Črni in Mežici.¹²² V Črno je že leta 1620 Melhior Puc, mlajši rudarski špekulant in fužinar iz Labotske doline, ki je prodal svoje rudnike in fužine v Wölchu in St. Gertraudu, prenesel koncesijo za dve talilni peči. Štiri leta pozneje je črnski rudnik železa in fužine prodal grofu Janezu Ludviku Thurnu, ki jih je za kratek čas (1635–1638) dal v zakup Jakobu Palviju iz Ebenaua. Velika povodenj je leta 1655 fužine popolnoma porušila.¹²³

Med doslej zanimi oskrbniki oziroma upravitelji Thurnovih obratov v Črni so Jurij Kristjan Gačnik pl. Schlangenberg,¹²⁴ februarja 1784 je umrl Mathias Schellander, poročen z Jožefo Schellander, roj. Knapitsch.¹²⁵ Franc Grundner je bil na tem mestu vsaj od leta 1795 do 1806,¹²⁶ leta 1851 je

120 Prav tam, str. 138.

121 Mohorič, *Industrializacija*, str. 13.

122 KLA, Bleiburg, št. 332, fasc. 1: Beschreibung der Thurnischen Eisenwerke.

123 Kolar, *375 let*, str. 4–5.

124 Matija Gačnik (Gaitschnigg), ki je bil tudi gospodar toplic v Dobrni, je imel že pred letom 1643 v lasti dvorec Šrotnek, v prvi polovici 18. stoletja grad Ravne in grad Javornik. Posest je prešla v roke sinu Juriju, ki je bil tako kot brat leta 1666 zaradi očetovih zaslug povzdignjen v plemiški stan s predikatom "zu Schlangenberg". Jurij Gačnik je utemeljitelj koroške linije Schlangenbergov, ki so bili oskrbniki Thurnovih fužin v Črni. Leta 1739 je bil Jurij Kristjan Gačnik-Schlangenberg Thurnov upravitelj, ki je v okolici Črne obnovil delo v Thurnovih jamah. Imel je tudi rudarske koncesije za kopanje svinčene rude in leta 1750 je v njegovih obratih 28 rudarjev kopalo svinčeno rudo (Mohorič, *Industrializacija*, str. 13, 291).

125 KLA, Bleiburg, št. 91, Fasc. X: Verlaßakt des Verwesers Mathias Schellander, 1784.

126 KLA, Bleiburg, št. 39, fasc. III: Verwalter und Geprüfte Beamte, 1806, 1814.

113 Oder, *Občina Ravne*, str. 89.

114 KLA, Rosthorn, fasc. XI, mapa 3, Übersicht über die Volksschulen Kärntens, fol. 206.

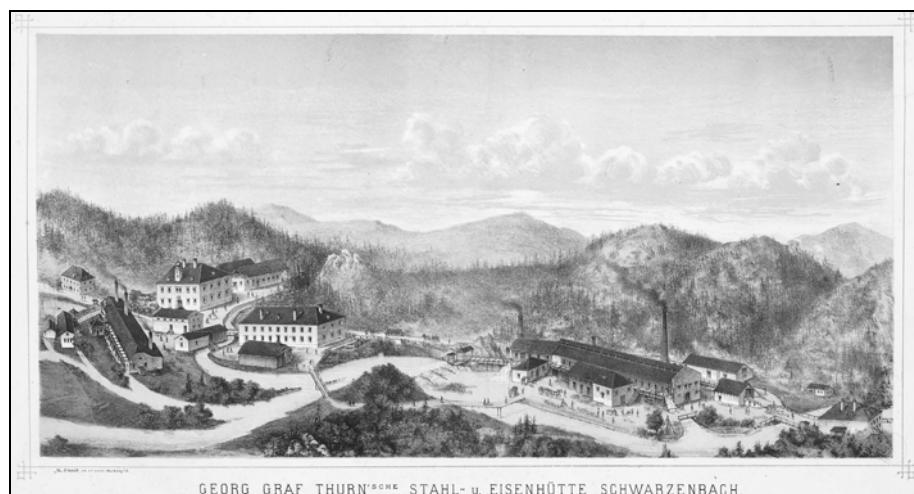
115 KLA, Bleiburg, št. 88, fasc. X: Beschreibung der den Eisenwerken ...

116 Stahlwerk Streiteben, M. Smech, litografija, po letu 1863. Original hrani Koroški pokrajinski muzej na Ravnah na Koroškem.

117 "Dem Werkgerichte müßten aber Stift und Bezirkssteuer von diesen Häuschen entrichtet werden." KLA, Bleiburg, št. 88, fasc. X: Beschreibung der den Eisenwerken Schwarzenbach und Streiteben zugeteilten und vom Verwes-Förstamt der Herrschaft Bleiburg verwalteten Güter, von C. v. Scheuchenstuel (122 S Text, Nachträge), 1819, str. 103–104.

118 Oder, Oris načina življenja, str. 137.

119 Prav tam, str. 138.

Železarna v Črni okoli leta 1870, litografija (Koroški pokrajinski muzej).

omenjen Georg von Platzer.¹²⁷ Slednji je avtor izčrpnega poročila o železarni v Črni in Mežici iz leta 1804.¹²⁸ V uvodu tega dokumenta je zapisal, da je že pred več kot sto leti v Črni delovala železarna, "Eisenwerke", za katero je z dvora dobil dovoljenje Ferdinand Putz. Obrat, ki ga je odnesla voda, je iz Labotske doline prestavil v Črno, o čemer še vedno priča prostor pod takratno žebljarno, "Nagelschmiedbauß", in zidovje obstoječe talilne peči, "Schmelzofen".¹²⁹

Thurni so v tem delu doline iskali in pridobivali še svinec, ki so ga pred letom 1780 topili v pečeh, "Bleischmolzen".¹³⁰ Grof Franc Thurn je leta 1774 kupil fužinarsko koncesijo, "kaufit Hammerwerks Concessionen",¹³¹ za postavitev peči (na volka), dveh (laških) kladiv, cajnarice, kosarne in štirih žičarn.¹³² Poleti 1776 je bil položen temeljni kamen celotnega obrata.¹³³ Leta 1780 so iz Velikovca v Črno prenesli še žebljarno. Tako je Črna postala ena najpomembnejših železarskih podjetij Koroške, izdelke pa so prodajali doma, na Kranjsko in Lombardijo, žico za žeble pa tudi turškim žebljarnam.¹³⁴

V Črni je še iz starih časov stala hiša namestnika, "Verweshaus", za potrebe uradnikov; tudi potok Črna, je bil dovolj velik za vse obrate. Pod Peco,

"Pezzain", leži vas Mežica, kjer je grof na reki Meži prav tako postavil fužinarske obrate.¹³⁵

V črnjanski železarni je leta 1804 obratoval ogenj za presnanje ali frišanje, "Ein Renn – oder Brattfeuer", balošna fužina s 4 ognji in 2 kladivoma, "Ein Walaschhammer mit 4 Heitzfeuer und 2 Schlägen", cajnarica, "Zainhämmern", žebljarna, "Nagelschmidten" s 6 ognji in 30 nakovali; Straffettina klešče, "Straffettina Zangen", "Verschellina" klešče, dvojne "Porthaus" klešče, od katerih so bile v obratu le ene, "Mitterer Zangen" in "Kleinzieher".¹³⁶

V Mežici je obratovalo šest fužin in sicer za tezanje ali brešanske fužine, "ein Streck Hammer mit einem Feuer und einem Schlag", dve cajnarici, "Zainhämmern", Straffetta klešče, "Straffetta Zangen" in Straffettina klešče, "Straffettina Zangen" ter fužina za jeklo, "Stahlhämmere", z enim ognjem in enim kladivom.¹³⁷

Ogenj za presnanje je predstavljal osnovno stopnjo fužinarskega dela, s katerim so plemenitili surovo železo. "S presnanjem so železu odvzeli ogljik ali v celoti, če so hoteli dobiti mehko, kovačko, palično železo, ali le delno, če so hoteli dobiti jeklo. Razen tega so s presnanjem odvzemali še druge škodljive sestavine, npr. žveplo, fosfor itd."¹³⁸ Omenjene fužine so bazirale predvsem na talilnem ognju za železo ali jeklo in na težkem kladivu norcu ali drugem podobnem težkem kladivu; smeleso imeti tudi kladivo lažje vrste, na primer repač. Tako težišče ni bilo na plavžu ali peči na volka.¹³⁹

V balošni fužini so obdelovali surovo železo ali polproizvode.¹⁴⁰ Vsakemu kladivu je pripadal ogenj

¹²⁷ KLA, Bleiburg, št. 597, fasc. CXI, Protocoll über die Versteigerung der nach bereits am 27. 10. d. J. erfolgten Verpachtung der Gutsmeierei Streiteben hindazugebinden todten und lebenden Jahrniſe derselben. Augenomen in Arte der genannten Meierei am 17. 1. 1851.

¹²⁸ KLA, Bleiburg, št. 39, fasc. III: Verwalter und Geprüfte Beamte, 1806, 1814

¹²⁹ KLA, Bleiburg, št. 332, fasc. 1: Beschreibung der Thurnischen Eisenwerke.

¹³⁰ Prav tam.

¹³¹ Prav tam.

¹³² Mohorič, *Industrializacija*, str. 13; Šorn, *Začetki*, str. 148.

¹³³ KLA, Bleiburg, št. 332, fasc. 1: Beschreibung der Thurnischen Eisenwerke.

¹³⁴ Šorn, *Začetki*, str. 148; Oder, *Ravne na Koroškem*, str. 121.

¹³⁵ KLA, Bleiburg, št. 332, fasc. 1: Beschreibung der Thurnischen Eisenwerke.

¹³⁶ Prav tam.

¹³⁷ Prav tam.

¹³⁸ Šorn, *Začetki industrije*, str. 138.

¹³⁹ Prav tam, str. 139.

¹⁴⁰ Prav tam, str. 142.

in kadar so delali dan in noč, so morali biti pri vsakem ognju po en podajalec vode, "Wassergeber", en kurjač, "Haitzer" in en kovač, "Schmiedter".¹⁴¹

Brešanske fužine so bile prve obdelovalne fužine, saj so smeles izdelovati tezano, tračno in palično železo, kar pomeni, da je bilo "vlečeno" v obliku traku ali palice. Najpomembnejše naprave so bili repači za tezanje železa in jekla, pa tudi talilni ogenj ter eno izmed težjih kladiv.¹⁴²

Cajnarica je specifičen izraz za obdelovalnico železa. Obrat, ki je na isti proizvajalni stopnji obdeloval jeklo, so imenovali fužina za jeklo.¹⁴³ Po tehnični strani sta bistvo cajnarice predstavljala kvalitetnejši presni ogenj, ogenj za razžarjenje, "Streckfeuer",¹⁴⁴ in repač kot hitreje udarjajoče kladivo. "Če je prav razumeti vire – so jeklo pogosteje tracili ali "strekali" kot pa železo, ki so ga pogosteje palicili ali "cajnali".¹⁴⁵

Fužine za jeklo so smeles predvsem izdelovati jeklo v debelih drogovih, potem še jeklo za razna orodja in kose. Zato je imela repač za tezanje jekla, ogenj za razžarjenje ter norec in talilni ogenj na jeklo. Izdelovali so lahko tudi t. i. specialna jekla, če so zato pridobili koncesijo.¹⁴⁶

V železarskih obratih v Črni in Mežici je leta 1804 skupno delalo 143 oseb, kadar so potrebovali več oglja, pa največ 200. Med zaposlenimi je bil oskrbnik z 2 uradnikoma in zapisovalcem oglja; za stavbe so skrbeli tesar s 6, večkrat tudi 8 pomočnik, a vedno zagotovo s 5; za oskrbo z ogljem je bilo število delavcev nestalno, a večinoma 60 oseb; pri presnanju je delal en delavec; v balošni fužini en mojster in večinoma 3 kovači, 4 kurjači ter 4 podajalec vode; v brešanski fužini sta delala mojster in podajalec vode; v cajnarici 3 cajnarji in najmanj 3 hlapci; v žebljarni je na 30 nakovalih kovalo 60 oseb (leta 1804 je delalo na 20 nakovalih 40 oseb); pri 9 žičnih kleščah je bil najmanj pri vsakih en vlačilec, od časa do časa še kakšen pomočnik; v jeklarni so delali mojster, kalilec in podajalec vode.¹⁴⁷

Železo za presnanje so kupovali v Heftu, oglje so kuhalni fužinski oglarji v grofovih, deloma pa v kmečkih gozdovih. Celotno premoženje so leta 1804 ovrednotili na najmanj 40.000 gld.¹⁴⁸

Obrata v Črni in Mežici sta v prvi polovici 19. stoletja uspešno obratovala, zlasti v Črni, kjer so žičarno leta 1851 tudi modernizirali ter pet let pozneje uvedli parni stroj s 40 KM. Sredi stoletja je

železarna imela 4 presnovke s kapičastimi pihali, valjarno s fino in grobo progo, 2 težki kladivi, vlek za žico s 14 bobni in žebljarno z 8 nakovali. Letna proizvodnja je znašala med 560 in 784 ton presnega železa in jekla. V 60. letih so opustili žebljarno in leta 1869 še žičarno. Leta 1886 je postal obrat zradi prevelike konkurence neuspešen, zato so ga opustili. V Mežici so izdelovali predvsem žico in žebanje in po letu 1870 tudi talilniško jeklo. Sredi stoletja je proizvodnja znašala 140 ton. Fužine pri Melku, Logarjevo, Čorejevo, Abnerjevo, Kivovo in Pungartnikovo so ugasnili sredi prve svetovne vojne.¹⁴⁹

O fužinah na reki Meži v Guštanju sega prvi znani zapis v drugo polovico 18. stoletja: "Potok Meža je širok 25 do 30 korakov in globok 1 do 2 čevlja, ima kamnito dno in pri dolgotrajnem deževnjem vremenu prestopi bregove in dela škodo na polju; vzrok je jez pri fužinah, zaradi katerega zajezena voda silovito pada na sosednja polja."¹⁵⁰ Fužine so bile del zemljiskega gospodstva Streiteben (Ravne), ki je bilo že pred letom 1760 v lasti J. K. Gačnika pl. Schlangenberg. Thurni so jih kupili skupaj z gradom leta 1807. Thurnov namestnik Karl v. Scheuchenstuel je leta 1819 v obsežnem poročilu¹⁵¹ pisal tudi o železarni v Streitebnu. V njem pravi, da so se v fužini, "Hammer", leseni in nizko grajeni stavbi, nahajali dve jeklarski kladivi, "Stahlschläge", dva jeklarska ognja, ki so ju lahko spremenili tudi v železna. Ob teh je na koncu stal še ogenj za presnanje, "Blattl Brattfeuer". Zraven je stala cajnarica, "Zehammer", kjer so lahko izdelovali tudi vlečeno železo, "Streckisen" in v nadaljevanju kovaški ogenj, "Handschmidfeuer". Na reki Meži so postavili dolgo in široko leseno pregrado, na obeh straneh zagrajeno tako, da je zavirala in zadrževala vodo, kar je povzročalo pogoste poplave bližnjih polj. Obrežne rake so bile takrat povsem nove, ograda pa že precej sprana in zato potrebna obnove. Širok leseni "Gerinen" za dovajanje nujne vode do kladiva je bil zgrajen leta 1811. Zato je bila potrebna nova zaščitna stena proti reki Meži.¹⁵²

V notranjosti fužine so stala nakovala in čisto novo kolo. Vsak od 2 ognjev za jeklo je imel par novih lesenih mehov. Presni ogenj je bil brez meha. Vse naprave je poganjalo vodno kolo preko gredi. Vsa kladiva so bila, tako kot v Črni in Mežici, vrste "Schwanzhammer", repač, utrjena z jeklenimi trakovi, "Stahlbändern". Pri vsakem kladivu sta bili dve kamri, kamor so lahko varno spravili jeklene palice, "Blatte" in izdelano blago. Streha in čelna stena fu-

¹⁴¹ KLA, Bleiburg, št. 332, fasc. 1: Beschreibung der Thurnischen Eisenwerke.

¹⁴² Šorn, Začetki industrije, str. 139.

¹⁴³ Prav tam, 140.

¹⁴⁴ Krivograd, Prispevki k zgodovini, str. 81.

¹⁴⁵ Šorn, Začetki industrije, str. 139.

¹⁴⁶ Prav tam, str. 140.

¹⁴⁷ KLA, Bleiburg, št. 332, fasc. 1: Beschreibung der Thurnischen Eisenwerke, str. 5–6.

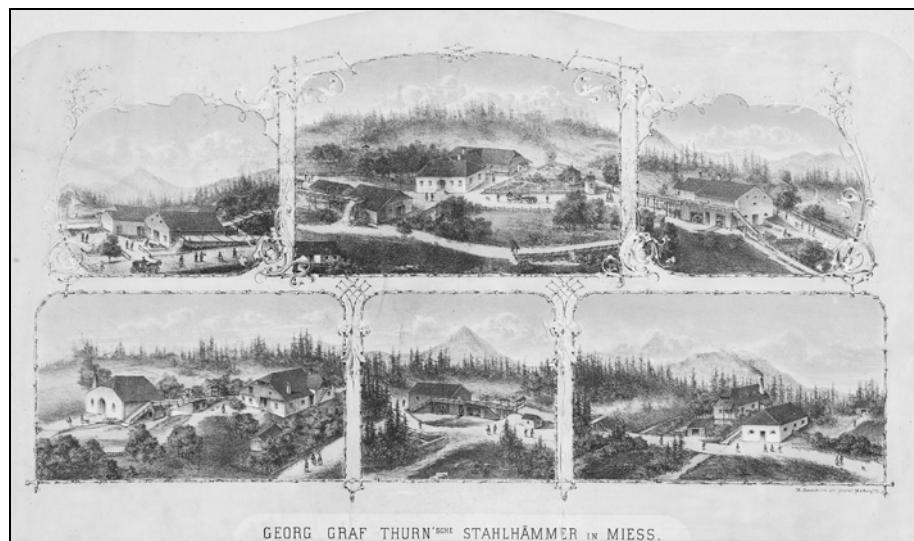
¹⁴⁸ Prav tam.

¹⁴⁹ Oder, Gospodarstvo, str. 31–32.

¹⁵⁰ Slovenija na vojaškem zemljevidu, 6, str. 7.

¹⁵¹ KLA, Bleiburg, št. 88, fasc. X: Beschreibung der den Eisenwercken ...

¹⁵² Prav tam.

Fužine v Mežici okoli leta 1870, litografija (Koroški pokrajinski muzej).

žine sta bili že zelo slabe in nevarne ter potrebne čimprejšnje obnove.¹⁵³

Kot sestavni del obrata so ob reki Meži ob fužini postavili žago in jo docela končali v letu 1812. Delovala je na enostaven način z enim žagnim listom in z zgrajenim enim "schinfen", kolesom za vračanje vagona. Ker je tod tekla mitninska pot, so morali za žago tržnemu sodniku letno odvajati 4 gld davka.¹⁵⁴

Meža je imela tukaj hiter tok, a nestanovitno vodo. Ob veliki suši je bila tako nizka, da so morali zaradi tega delo na kladivu in žagi povsem ustaviti. Ob poplavah je Meža prestopila bregove široke rečne struge, kar pa ni povzročilo nobene znatne škode. Pozimi je bilo zaradi ekstremnega mraza, ko je voda povsem zamrznila, delo v kladivu in žagi dva, tudi tri mesece ovirano.¹⁵⁵

Povsem novo zgrajena tesarska delavnica je stala pred žago. Stavba iz žaganih desk je bila v dobrem stanju in je služila tesarskim pa tudi drugim manjšim delom. Paralelno je ob fužini stalo še skladišče oglja, "der Kohlbaren", v celoti lesena stavba z že slabo streho in lesenim prostim mostom za lažji dovoz in izvoz oglja. Skladišče je sprejelo 6.000 škafov¹⁵⁶ oglja. Pri spodnjem uradu pa se je nahajalo tudi leseno skladišče železnih in jeklenih izdelkov.¹⁵⁷

Tovarna je potrebovala velike količine oglja, ki so ga kuhalili v bližnjih gozdovih. Pri samem obratu Streiteben je gozd obsegal okrog 30 ha in je vseboval za okoli 40.000 škafov oglja.¹⁵⁸ Železarna si je za svoje potrebe proti plačilu ogljarskega davka,

"Kohlzins", rezervirala gozd v bližnji okolici, tako npr. ob Suhi, kjer je drvaril in oglaril Johann Resmann in sta stali bajta, dve kopišči "Kohlplätze" in skladišče oglja, nadalje v Pirkhofovem in drugih gozdvih.¹⁵⁹

V času nastanka cenilnega operata franciscejskega katastra je industrijski obrat – jeklarna, "Stahlhammerwerk", obsegal cajnarico, "Zeinerhammer", dve kladivi, "Arbeitshammer" in žičarno, "Ziehhammer". Tu je bilo redno zaposlenih 12 delavcev, ki so letno izdelali okoli 1.800 centov, kar je 100,8 tone dobrega jekla, "feiner Stahl", katerega večji del so prodali v lombardijskobeneško kraljestvo in tudi v Švico. Surovine, surovo železo, so dovažali iz Mošinca na Koroškem iz okrožja Althofen.¹⁶⁰

Iznajdba načina uporabe rjavega premoga pri pudlanju leta 1840 na Prevaljah je posledično vplivala na razcvet jeklarske industrije. Železarji so se v tem času že zavzemali za postopno reformo "togege avstrijskega carinskega sistema."¹⁶¹ Prav tako so vztrajali pri zaščiti železarske proizvodnje pred svobodno trgovino, ki jo je vse glasnejše zahtevala nastajajoča nemška industrija.¹⁶²

V letih 1853 in 1854 je monarhija namenila veliko sredstev širitvi železarn.¹⁶³ Tudi grof Thurn je posodobil svoje obrate in jih razširil v valjarno in pudlarino, ki je obsegala dve enojni pudlarski peči s skupnim dimnikom, visokim 17 m, tri varilne peči,

¹⁵³ Prav tam.

¹⁵⁴ Prav tam.

¹⁵⁵ Prav tam.

¹⁵⁶ Mislinjski škaf je meril 492 litrov.

¹⁵⁷ KLA, Bleiburg, št. 88, fasc. X: Beschreibung der den Eisenwerken ...

¹⁵⁸ Prav tam.

¹⁵⁹ Prav tam.

¹⁶⁰ ARS, AS 178, Catastral-Schätzungs-Elaborat, Gemeinde Gutenstein, Klagenfurt 24. Januar 1834.

¹⁶¹ Vodopivec, Odnev, str. 275.

¹⁶² Prav tam.

¹⁶³ KLA, Bleiburg, št. 94, Fasc. X: Petition Kärntner Eisenindustrieller an den Landtag zur Vorlage an das Staatsministerium zur Aufrechterhaltung der Wettbewerbsfähigkeit, april 1864.

"Schweisofen" z dvema dimnikoma, valaško kladivo, "Valschhammer", presnovko s predgrelnim ognjiščem, "Frischammer mit Vorwärmherd", orodni kovaški ogenj, "Zeugschmiedfeuer", težko kladivo, "Grobhammer" in valjarsko progo s turbinskim pogonom z linijo za valjanje lup in fino progo, "Strecklinie", s 14 valjčnimi stojami s škarjami. Nadalje je tovarna obsegala skladišče, apretorno uto, skladišče oglja, štiri peči za sušenje drv, žago za deske, tesarsko uto, delavsko stanovanjsko hišo in mostno tehtnico.¹⁶⁴

V obeh obstoječih pudlovkah so izdelovali jeklo, ki so ga nato valjali. Ena pudlovka je imela Müllerjevo kurilno napravo, druga navadno rešetko, obe pa so kurili z rjavim premogom. Varilne peči so kurili z drvmi. Peči so bile zidane iz kremenčevega skrilja in pred ognjem varne opeke.¹⁶⁵

Valjarna je imela dve progi, vsako z dvema paroma valjev. Prva proga je služila za valjanje lup in večjega kvadratnega želeta, druga za finejši material, kot je bilo npr. žično, okroglo, želeso. Poleg valjarne so imeli dve težki kladivi, dve kladivi za izkovanje in pihalno napravo. Celno kladivo je tehtalo 448 kg, ostala kladiva so bili repači.¹⁶⁶

Na Ravnah so leta 1870 obratovali "dve plinski peči na regenerativno kurjavo z leškim premogom, dalje dve pudlovki, dve varilni peči na plin, ena žarilna peč, dve peči za talilno jeklo, pet ognjišč in en ogenj za izvlečenje."¹⁶⁷ Ob proizvodnji pudlanega jekla so takrat uvedli izdelavo talilniškega oziroma lončenege jekla. Njegova proizvodnja se je na Koroško razširila iz Anglije, kjer jo je leta 1740 uvedel Benjamin Huntsman. Na Koroškem so ga izdelovali v tovarnah Lippitzbach (od 1794/95), Oberzellach (od 1805) in Maierhöfl (od 1818). S to tehniko so lahko pretalili omeje količine surovega želeta ali pozneje naogljicenega želeta v malih lončenih loncih z 20 kg vložkom.¹⁶⁸

Z izdelavo talilnega jekla so v jeklarni pričeli s proizvodnjo le kvalitetnega jekla. Se posebno se je izdelovanju plemenitih jekel posvetil direktor ing. Adolf Marischler, ki je v letih med 1877 in 1908 posodobil jeklarno.¹⁶⁹

Spološna industrijska kriza v začetku 70. let 19. stoletja je vplivala tudi na poslovanje Thurnove jeklарne. Količina proizvodnje se sicer ni bistveno zmanjšala, je pa zelo padla vrednost izdelkov. Tako so npr. leta 1873 za 56 kg dobili 26 gld, leta 1876 pa samo še 11 gld, potem pa leta 1878 15 gld.¹⁷⁰ V tem času je jeklarni dobavljala surovo želeso Hüttenberška železarska družba. Thurnov obrat (Guš-

tanj in Mežica) je imel v teh letih že "deset kladiv za lupe in izvlečenje, parno kladivo s 30 q udarne teže, valjarno za lupe, srednjo in fino progo z 2 oziroma 4 podstavki, čistilni stroj in strojno delavnico z dvema stružnicama, vrtljnimi stroji ter ostalo opremo. Za pogon sta služili dve turbini s skupno 65 KS, šest vodnih koles s 54 KS, osem manjših vodnih koles z 42 KS ter parni stroj s 40 KS."¹⁷¹

Jeklarna se v drugi polovici 19. stoletja ni vključila v železarniška združenja na Koroškem, temveč je proizvodnjo usmerjala v izdelovanje kvalitetnih jekel, s čimer si je zagotovila obstoj in nadaljnji razvoj. Pomembno prelomnico za izhod iz krize je leta 1881 pomenila izgradnja Siemens-Martinove peči, imenovane martinovka. V njej so topili surovo in staro želeso. V letih 1880–1890 so tovarno tehnično razširili in izpopolnili ter začeli izdelovati fasonske oblikovane jeklo. Skupno z obratom v Mežici so "obratovali trije parni stroji s 138 KS, štirimi turbinami s 156 KS in sedmimi vodnimi kolesi s 85 KS. Naprave jeklarne so obstajale iz štirih Siemensovih peči, štirih peči za pudlanje jekla poleg prejšnje žarilne in navadne peči ter desetih ognjišč, iz šestih pihalnih naprav, parnega kladiva in sedmih kladiv na vodni pogon. Valjarna je bila opremljena z grobo, srednjo in dvema finima progama, tremi škarjami in dvema žagama. Proizvodnja se je gibala med 2.184 in 2.251 tonami vlečenega in kovanega jekla ter kovaških izdelkov."¹⁷²

V proizvodnjem programu je jeklarna naredila velik napredok, saj je najprej izdelovala lopate, motike in podobno poljedeljsko orodje, potem pa kvalitetna jekla. Surovo želeso je v tem času dobivala od plavža na Prevaljah, oglje so kuhalili v gozdovih grofa Thurna, delno pa ga kupovali pri okoliških kmetih.¹⁷³ Premog so dobivali v Thurnovih premogovnikih na Holmcu, delno so ga kupovali še pri premogovniku na Lešah.¹⁷⁴

Kvalitetni izdelki so na sedmih svetovnih industrijskih razstavah v 19. stoletju v Gradcu (1838), na Dunaju (1845 in 1873), v Parizu (1867 in 1878) in Trstu (1871 in 1882) dobili najvišja priznanja,¹⁷⁵ kar je posledično vplivalo na ugodnejšo prodajo jekla. Fine vrste kovanega želeta, večinoma trakasto so prodajali največ v Italijo, ostalo na Ogrsko po 12 gld za 56 kg, cajnasto želeso pa po 9 do 13 gld. V Guštanju so leta 1855 letno proizvedli skoraj 200 ton kovanega, večinoma trakastega želeta v vrednosti 35.700 gld in skoraj 363 ton pudlanega želeta v vrednosti 58.329 gld. Letna proizvodnja jekla pa je v tistem času v vseh treh Thurnovih obratih obsegala okrog 168 ton. Železo v palicah so prodajali

¹⁶⁴ KLA, Bleiburg, št. 333, 1f.: Beschreibung und Sätzung des Gutes Streiteben.

¹⁶⁵ Mohorič, *Industrializacija*, str. 19.

¹⁶⁶ Prav tam.

¹⁶⁷ Prav tam, str. 23.

¹⁶⁸ Lackner, *Das Kärntner Eisenhüttenwesen*, str. 298.

¹⁶⁹ Kolar, *375 let*, str. 16.

¹⁷⁰ Mohorič, *Industrializacija*, str. 23.

¹⁷¹ Prav tam.

¹⁷² Prav tam, str. 24.

¹⁷³ Prav tam, str. 26.

¹⁷⁴ Krivograd, *Prispevki k zgodovini*, str. 45.

¹⁷⁵ Kolar, *375 let*, str. 9.

Jeklarna po letu 1881, fotografija (Koroški pokrajinski muzej).

po 8 gld za 56 kg, jeklo za kôse po 9 gld in jeklo za pile po 11 gld. Brešansko jeklo so razpošiljali v zabojuh po 70 kg po ceni med 9 do 18 gld. Okrog 200 zaposlenih je ustvarilo letni izkupiček med 100.000 in 120.000 gld.¹⁷⁶ Naročila so prihajal tudi iz Francije, "Španije, Portugalske, Švice in Nemčije, izvažali pa so celo na Kitajsko."¹⁷⁷

Jeklarna je od začetka do konca 19. stoletja zelo napredovala, tako v obsegu proizvodnje kot v številu zaposlenih. V šestdesetih letih, od 1830 do 1892, se je proizvodnja povečala s 100 ton letno na več tisoč ton jekla in jeklenih izdelkov. Tudi število zaposlenih se je povečalo z 12 na 318 delavcev, med katerimi je bilo 8 uradnikov in 6 obratovodij.¹⁷⁸ Kot oskrbnik tovarne je leta 1819 omenjen Sabaria.¹⁷⁹ Leta 1851 je ob prodaji premoženja pristave med kupci Anton Schultzbacher, zapisan kot "Verweser zu Streiteben".¹⁸⁰ Pred letom 1877 je bil direktor Andreasch, ki ga je nasledil Adolf Marischler.¹⁸¹

Po ukinitvi obratov v Črni, Mežici in železarne na Prevaljah je v 20. stoletju ostala edina železarna v Mežiški dolini in se je razvila v svetovno znano jeklarno. Ena ključnih novosti v drugi polovici 19. stoletja je bila izgradnja železnice, ki je prinesla bistvene spremembe v gospodarstvo in v vsakdanje življenje.

¹⁷⁶ Mohorič, *Industrializacija*, str. 19–21.

¹⁷⁷ Kolar, *375 let*, str. 9.

¹⁷⁸ Mohorič, *Industrializacija*, str. 24.

¹⁷⁹ KLA, Bleiburg, št. 88, fasc. X, Beschreibung der den Eisenwerken ..., str. 96–97.

¹⁸⁰ KLA, Bleiburg, št. 597, fasc. CXI, Protocoll über die Versteigerung der nach bereits am 27. 10. d. J. erfolgten Verpachtung der Gutsmeierei Streiteben hindazugebinden todtan und lebenden Jahrniße derselben. Augenomen in Arte der genannten Meierei am 17. 1. 1851.

¹⁸¹ Kolar, *375 let*, str. 16.

Železnica Celovec–Maribor

Tako kot železarna na Prevaljah je tudi Thurnova jeklarna kupovala surovo železo v rudarskih središč na Koroškem, največ iz Moschinza, Hefta in Hüttenberga. Podjetniki v Mežiški dolini so se že zelo zgodaj zavedali pomena izgradnje železniške proge. Združena dvorna pisarna na Dunaju je že leta 1836 dobila nalogu, da preuči možnosti izgradnje morebitnih smeri železnic v Avstriji v korist trgovini in industriji. Da bi vplivali na rešitev železniškega vprašanja, so leta 1838 v Celovcu predili veliko razstavo industrijskih proizvodov, ki je bila imponantna revija koroške industrije. Predlog za izgradnjo železniške proge Celovec–Pliberk–Prevalje–Dravograd–Maribor oziroma Beljak–Maribor so koroški deželni stanovi predlagali že leta 1843, a so zaradi težavnega terena zamisel opustili. Po izgradnji proge Maribor–Ljubljana je koroško gospodarstvo ostalo brez ustreznih prometnih povezav, zato so leta 1851 ponovno začeli z aktivnostmi za izgradnjo proge in končno 18. julija 1857 v Celovcu svečano zasadili prvo lopato. Del proge iz Maribora do Vuženice so odprli novembra 1862, celotno progo pa 31. marca 1863.¹⁸² Že ob otvoritvi so dogradili tudi stavbo železniške postaje na Prevaljah, ki je bila vzor tovrstnim novograjenim stavbam v Slovenskih deželah. Prevalje so v drugi polovici 19. stoletja postale središče tovornega in potniškega prometa v Mežiški dolini. Tukaj so na železniške vagonе tovorili svinec, železniške tirnice in jeklene palice in drugo blago.¹⁸³ Z izgradnjo železnice so

¹⁸² Mohorič, *Zgodovina železnic*, str. 82.

¹⁸³ Oder, *Po cesti in železnici*, str. 115–116.

koroške železarne doble zvezo z "najvažnejšimi tržišči: s Trstom, Benečijo, Hrvaško in Ogrsko."¹⁸⁴

V Guštanju je železniška proga speljana na levem bregu reke Meže, takrat v neposredni bližini tovarne.

Povzetek

Ravne na Koroškem so sodobno mesto, ki se je razvilo iz srednjeveškega trga Gutenstein. Leta 1952 so ga preimenovali in mu dodelili status mesta. Začetki jeklarske industrije v tem mestu so povezani s prvimi kovačnicami in žebljarnami v srednjem veku, ki so verjetno obratovale ob potoku Reka in s prvimi fužinami, ki so v Črni obratovale leta 1620, v Guštanju pa v drugi polovici 18. stoletja.

Začetek 19. stoletja je zaznamovan z vojno proti Napoleonu in nastankom Ilirskeih provinc. Sledil je čas uvajanja pridobitev industrijske revolucije, ki se je širila z angleškega otoka. Kot nov energetski vir se je uveljavil premog. Njegova uporabnost se je razširila z razširjenostjo parnega stroja, kar je omogočilo nadomestitev človeškega in živalskega dela s strojnimi.

S pospešenim razvojem industrije sta nastala sloj podjetnikov in sloj delavcev. V prvem so bili zastopani posestniki in trgovci ter veliko graščinskih upraviteljev. V Guštanju so bili nosilci industrijskega razvoja lastniki dvorcev, imenovanih gradov, Streiteben in Javornik ter njihovi upravitelji.

Med najpomembnejšimi dvorci na Ravnh je bil v obravnavanem obdobju grad Ravne. Grofje Thurn so postali njegovi lastniki leta 1807. Največji gradbeni poseg so naredili v 60. letih. Takrat so začeli urejati tudi grajski park.

V trgu Guštanju so delovali številni obrtniki – čevljarji, krojači, kovači, kolarji, usnjarji, barvarji in drugi, od leta 1749 do 1850 združeni v obrtni ceh. Z razvojem železarne in stalno širivijo proizvodnega programa se je večalo število prebivalstva in spremenjala demografska struktura. Z gradnjo novih obratov in večstanovanjskih hiš za bivanje zaposlenih pa se je spremenjala tudi urbana podoba trga in okolice.

Na Koroškem je bilo v 19. stoletju dobro razvito ruderstvo in železarstvo in Mežiška dolina je veljala za industrijsko najbolj razvito območje na Slovenskem. V najpomembnejšem podjetju, Rosthornovi pudlarni na Prevaljah s premogovnikom na Lešah, so izdelovali železniške tračnice za izgradnjo prvih železniških prog v monarhiji. Kot izreden dosežek na področju metalurgije oziroma kuirilne tehnike je bila iznajdba uporabe rjavega premoga pri pudlanju, kar je uspelo Josephu Schleglu na Prevaljah leta 1840.

Med pomembnimi industrialci so bili grofje Thurni, od leta 1807 lastniki gradu in fužin Streiteben, ki so v Mežiški dolini že od 17. stoletja iskali svinčeno rudo ter izdelovali železne in jeklene izdelke. Leta 1827 so sprejeli strateško odločitev in prodali rudarske pravice, rudoslede in rove družbi Brunner, Kompoš in Pretner ter sklenili pogodbo, s katero so se odpovedali iskanju in predelavi svinčene rude ter se omejili na fužinarstvo in iskanje železove rude ter premoga. S to strateško odločitvijo so usmerili svoje aktivnosti v jeklarsko industrijo. V dolini so imeli fužine v Črni, Mežici in na Ravnh, premog pa so kopali v Mežici na Stržovem in na Holmcu. Od srede 19. stoletja so posodabljali predvsem jeklarno v Guštanju, kjer so proizvodnjo usmerjali v izdelovanje kvalitetnih jekel. V letih 1853/54 so investirali v izgradnjo pudlarne in valjarne, leta 1870 so v jeklarni začeli izdelovati talilno oziroma lončeno jeklo, leta 1881 pa "kuhati" jeklo v Siemens-Martinovi peči.

Različne izdelke, kovano in pudlano železo ter različna jekla so prodajali v Italijo in Podonavje, naročila so prihajala tudi iz Francije, Španije, Portugalske, Švice in Nemčije, izvažali so celo na Kitajsko, nadalje v Turčijo, Sirijo, Egipt in Grčijo, v začetku 20. stoletja tudi v Brazilijo in vzhodno Azijo.

Za uspešen razvoj je bila potrebna ustrezna prometna infrastruktura, za katero so se koroški podjetniki zavzemali že v 30. letih 19. stoletja, a so z izgradnjo proge Celovec–Maribor začeli še julija 1857 in jo dokončali marca 1863. Mimo Guštanja je proga tekla po levem bregu reke Meže tik ob jeklarni, ki je v drugi polovici 19. stoletja kljub gospodarski krizi ostala zunaj monopolnih železarskih gospodarskih družb – Hüttenberške železarske družbe (*Hüttenbergische Eisenwerkgesellschaft*, 1869) in Avstrijske alpinske rudarske družbe (*Österreichische – Alpin Montangesellschaft*, 1881). Z uspešnim proizvodnim programom je vstopila v 20. stoletje, v katerem so dogodki prve svetovne vojne bistveno zaznamovali njen razvoj in razvoj Guštanja.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 178 – Franciscejski kataster za Koroško: k. o. Guštanj, K 128, k. o. Javornik, K 74, k. o. Dobjavas, K 5, cenilni elaborati.

KLA – Kärntner Landesarchiv (Celovec)

Herrschaft Bleiburg – fonda Bleiburg in Rosthorn.

¹⁸⁴ Mohorič, *Industrializacija*, str. 22.

LITERATURA

- Dolinšek, Maks: Tri doline v koroški zgodovini. *720 let Ravne na Koroškem*. Ravne na Koroškem : Mestna koferenca SZDL, 1968.
- Erženičnik, Stanislava: *Park Ravne*. Zaključni izpit. Ravne na Koroškem: [Gimnazija], 1963.
- Krečič, Peter: *[Ravne – Streiteben] : arhitektura 16. stoletja na Slovenskem – obdobje renesanse*. [S. l. : s. n.], 1999, str. 4.
- Kolar, Marjan: *375 let jeklarstva na Ravnah*. Ravne na Koroškem : Slovenske železarne, 1995.
- Krivograd, Alojz: *Prispevki k zgodovini koroške kragine*. Ravne na Koroškem : Koroški pokrajinski muzej, 2004.
- Krivograd, Alojz: *Železarna Prevalje 1835–1899. Sporočilo ugaslega plavža*. Prevalje : Koroški muzej, 1999.
- Köstler, H. J., Schuster, Wilhelm: Die ehemaligen Eisenwerke der Österreichisch-Alpinen Montangesellschaft in Kärnten. *Carinthia* I, 169, 1979, str. 181–260.
- Lackner, Helmut: Das Kärntner Eisenhüttenwesen vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert. *Grubenbunt & Ofensau. Vom Reichtum der Erde*. II. Beiträge, Klagenfurt, 1995.
- Mohorič, Ivan: *Industrializacija Mežiške doline*. Maribor : Založba Obzorja, 1954.
- Mohorič, Ivan: *Zgodovina železnic na Slovenskem*. Ljubljana : Slovenska Matica, 1968.
- Mravljak, Josip: Guštanjski rokopisi (obrtniški) ceh. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 27, 1932.
- Oder, Karla in dr.: *Gospodarstvo in tehnika dediščina Koroške : razstavni katalog*. Ravne : Koroški muzej, 2000.
- Oder, Karla: *Občina Ravne na Koroškem*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992.
- Oder, Karla: Oris načina življenja v industrijskih naseljih Mežiške doline v obdobju kapitalizma. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 62, n. v. 27, 1991, str. 134–145.
- Oder, Karla: *Po cesti in železnici čez mostove. Po potek Koroške kulturne dediščine Občine Prevalje in Mestne občine Pliberk / Auf den Wegen des Kärntner Kulturerbes in der Gemeinde Prevalje und der Stadtgemeinde Bleiburg*. Prevalje : Občina, 2006.
- Oder, Karla: Zgodovinske podobe. *Ravne na Koroškem. 750 let prve pisne omembe* (ur. Miroslav Osojnik). Občina Ravne – Prevalje, 1998, str. 11–35.
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Opisi. 6. zvezek, karte (ur. Vincenc Rajšp). Ljubljana : ZRC SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 2000.
- Šipek, Mitja: *Pesem in jeklo : izbor besedil in bibliografija Mitje Šipka*. Prevalje : Območno združenje borcev in udeležencev NOB Mežiške doline, Občinski odbor, 2007.

Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor : Založba Obzorja, 1984.

Valvasor, Janez Vajkard: *Topographia Archiducatus Carinthiae antiquae & modernae completa*. Klagenfurt : J. Heyn, 1975 (ponatis izdaje iz leta 1688).

Vodopivec, Peter: Odmev industrijske revolucije na Štajerskem v prvi polovici 19. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 50, n. v. 15, 1979, str. 264–277.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Ravne na Koroškem im 19. Jahrhundert

Ravne na Koroškem entwickelte sich aus dem mittelalterlichen Markt Gutenstein. Im Jahr 1952 wurde die Ortschaft umbenannt und ihr der Status einer Stadt verliehen. Die Anfänge der Stahlindustrie in Ravne sind mit den ersten mittelalterlichen Schmieden und Nagelschmieden verbunden, die sich wahrscheinlich am Bach Reka befanden, und mit den ersten Hütten, die in Črna (Schwarzenbach) im Jahr 1620, in Guštanj (Gutenstein) aber in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts in Betrieb waren.

Der Beginn des 19. Jahrhunderts wurde durch den Krieg gegen Napoleon und die Entstehung der Illyrischen Provinzen geprägt. Es folgte die Zeit der Errungenschaften der Industriellen Revolution, die sich von England auf den europäischen Kontinent ausbreitete. Die intensive Entwicklung schuf eine Unternehmer- und eine Arbeiterschicht. Die Erstere war durch Grundbesitzer und Händler sowie zahlreiche Gutsverwalter repräsentiert. In Guštanj waren Träger der industriellen Entwicklung die Besitzer der Höfe, genannt Schlösser, Streiteben und Javornik sowie ihre Verwalter.

Im Markt Guštanj wirkten zahlreiche Handwerker, die von 1749 bis 1850 in einer Handwerkerzunft vereinigt waren. Die Entwicklung der Eisenhütte und die ständige Ausweitung des Produktionsprogramms hatte einen Bevölkerungszuwachs und eine Änderung der demographischen Struktur zur Folge. Durch den Bau neuer Betriebe und Mehrfamilienhäuser für Beschäftigte änderte sich auch das urbane Bild von Markt und Umgebung.

Im 19. Jahrhundert waren in Kärnten auch Bergbau und Eisenhüttenwesen gut entwickelt. Das Mežica-(Mieß-)Tal galt als das industriell best entwickelte Gebiet Sloweniens. In dem bedeutendsten Betrieb, dem Rosthorn-Puddelwerk in Prevalje (Prävali) mit dem Bergwerk in Leše (Liescha),

erzeugte man Eisenschienen für die ersten Eisenbahnstrecken in der Monarchie. Als außerordentliche Errungenschaft im Bereich der Metallurgie bzw. Heiztechnik galt die Verwendung von Braunkohle beim Puddeln, was Jospeh Schlegel in Prevalje im Jahr 1840 gelang.

Zu den bedeutenden Industriellen gehörten die Grafen von Thurn, seit 1807 Besitzer von Schloss und Hütte in Streiteben. Bereits seit dem 17. Jahrhundert suchten sie im Mežica-Tal nach Bleierz und stellten Eisen- und Stahlerzeugnisse her. Im Jahr 1827 fällten sie eine strategische Entscheidung, indem sie die Berg- und Schürfrechte sowie Stollen an die Gesellschaft Brunner, Kompoš und Pretner verkauften und einen Vertrag schlossen, in dem sie auf Schürfen und Verarbeiten von Bleierz verzichteten und sich auf die Eisenverhüttung und Eisenischürfung beschränkten. Durch diese strategische Entscheidung richteten sie ihre Aktivitäten auf die Stahlindustrie. Seit der Mitte des 19. Jahrhunderts modernisierten sie vor allem das Stahlwerk in Guštanj und spezialisierten sich auf die Erzeugung von hochwertigem Stahl. In den Jahren 1853/54

finanzierten sie den Bau eines Puddel- und Walzwerks, im Jahr 1870 begannen sie im Stahlwerk Tiegelgussstahl, im Jahr 1881 aber Stahl im Siemens-Martin-Ofen zu erzeugen.

Für eine erfolgreiche Entwicklung war eine entsprechende Verkehrsinfrastruktur vonnöten, für welche sich die Kärntner Unternehmer bereits in den dreißiger Jahren des 19. Jahrhunderts einsetzten. Dennoch begann man mit dem Bau der Eisenbahnstrecke Klagenfurt-Maribor (Marburg) erst im Juli 1857. Sie wurde im März 1863 dem Verkehr übergeben. Sie verlief an Guštanj vorbei am linken Meža-(Mieß-)Ufer, dicht am Stahlwerk, das sich in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts trotz der Wirtschaftskrise unabhängig von den Monopolgesellschaften, der Hüttenbergischen Eisenwerkgesellschaft (1869) und der Österreichischen Alpin-Montangesellschaft (1881) weiterentwickelte und mit einem erfolgreichen Produktionsprogramm ins 20. Jahrhundert eintrat, in dem die Ereignisse des Ersten Weltkriegs seine Entwicklung und die von Guštanj maßgebend prägten.